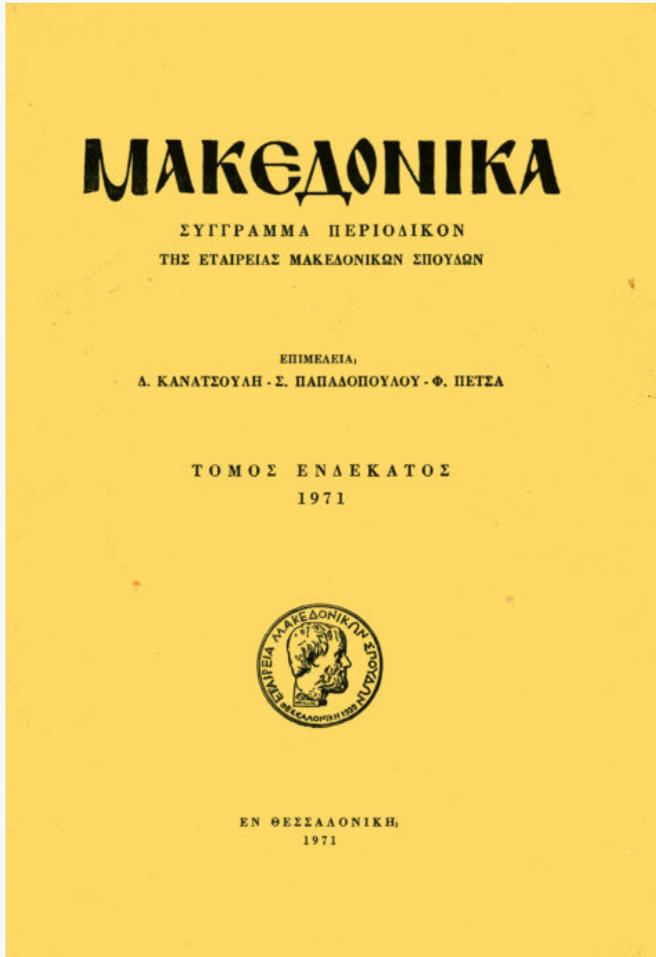

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

Τα σχολεία της Βεροίας κατά τα έτη 1849-1912
βάσει ανέκδοτων εγγράφων

Γεώργιος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.932](https://doi.org/10.12681/makedonika.932)

Copyright © 2014, Γεώργιος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1971). Τα σχολεία της Βεροίας κατά τα έτη 1849-1912 βάσει ανέκδοτων εγγράφων. *Μακεδονικά*, 11(1), 1-28. <https://doi.org/10.12681/makedonika.932>

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1849-1912 ΒΑΣΕΙ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δέν γνωρίζομεν πότε ακριβῶς ἐλειτούργησε τὸ πρῶτον σχολεῖον εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Βέροϊαν. Τὰ εἰς τὴν διάθεσίν μας στοιχεῖα εἶναι ἐλλιπῆ, τὰ δὲ λεπτομερῆ σχετικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν, ἀρχίζουν μόλις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1849. Διὰ τὸς προηγουμένους αἰῶνας ὑπάρχουν ἐλάχιστα καὶ ἀσαφεῖς εἰδήσεις καταχωρισμένα ὡς ἐνθυμήσεις κ.λ. Ταύτας θὰ δημοσιεύσω εἰς τὸν 3ον τόμον τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορία τῆς Βεροίας» (Τουρκοκρατία)¹.

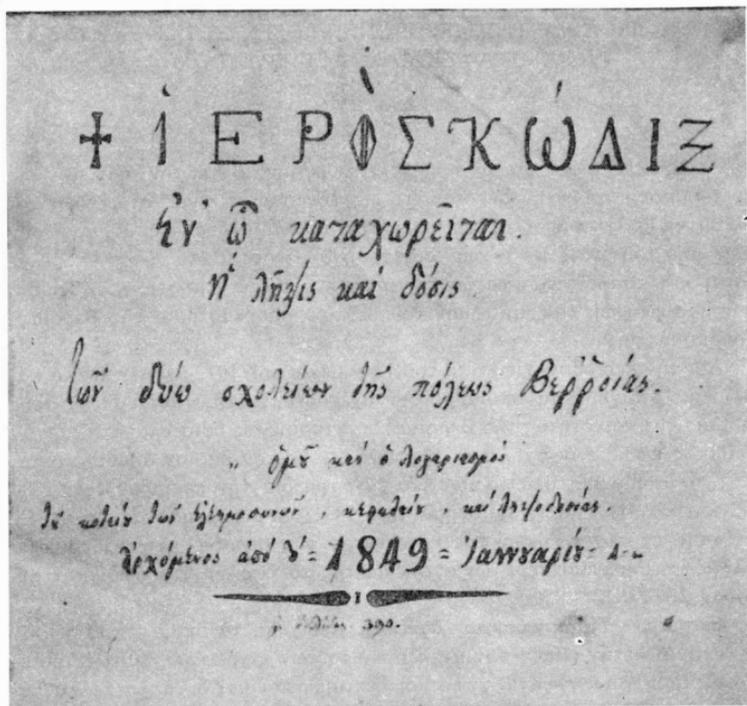
Διὰ τὴν περίοδον ὅμως ἀπὸ τοῦ 1849 μέχρι τοῦ 1912 ἔχομεν πολλὰ καὶ πολύτιμα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μένουσιν ἀνέκδοτα, ἐμπεριέχονται δὲ εἰς τοὺς κώδικας τῆς κοινότητος τῆς Βεροίας. Συγκεκριμένως ὑφίσταται κατ' ἀρχὴν ὁ εἰδικὸς κώδιξ τῶν σχολείων τῆς πόλεως, εἰς τὸν ὁποῖον δημοσιεύονται οἱ λογαριασμοὶ καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα διὰ τὴν περίοδον 1849-1884 (βλ. καὶ εἰκ. 1). Διὰ τὸ διάστημα 1885-1891 δέν διεσώθησαν εἰδήσεις. Ἐν συνεχείᾳ, ἐκ τῶν κωδικῶν τῆς κοινότητος τῆς Βεροίας πληροφορούμεθα πολλὰς λεπτομερείας περὶ τῶν σχολείων τῆς πόλεως διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1892-1912.

Κατωτέρω δημοσιεύονται ἄγνωστα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν κατὰ τὴν μελέτην (1960) τῶν ἀνεκδότων τούτων ἐγγράφων², διότι τοιοῦτοτρόπως θὰ γίνουσι χρήσιμοι λεπτομέρειαι καὶ δι' ἄλλα πολλὰ παρεμπερῆ θέματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν σχέσιν καὶ μετὰ τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς Τουρκο-

1. Βλ. προχειρῶς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς Γεωργίου Χ. Χιονίδου, Ἐνα ἄγνωστον πρακτικόν. Τὰ σχολεῖα τῆς Βεροίας μετὰ τὸ 1821, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1962, σ. 103-106, σ. 103. Διὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη βλ. καὶ Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 85-88, ὅπου βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (1354-1833), Θεσσαλονίκη 1969, σ. 240, Τοῦ ιδίου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 220-279 καὶ τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σ. 198.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμος 1ος, Βέροια 1960, σ. 39-41.

κρατίας, ὥστε νὰ κατανοηθῆ καλύτερον ἢ προσπάθεια τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἔθνικὴν συνείδησίν του διὰ τῆς παιδείας, ἢ ὅποια ἐξυπηρετεῖτο ἀποκλειστικῶς διὰ δωρεῶν καὶ συνεισφορῶν τῶν Βεργιέων καὶ τῶν ὑποδοῦλων Μακεδόνων γενικώτερον.

Εἰκ. 1. Ἡ πρώτη σελίς (ἐσωφύλλου) τοῦ κώδικος τῶν σχολείων τῆς Βεργίας

Ἡ δημοσίευσίς ἀπάντων τῶν ἐγγράφων, αὐτοσίων, θὰ ἦτο βεβαίως ὠφέλιμος, ἀλλὰ θὰ ἀπῆτει πολλὰς σελίδας καὶ συνεπῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐιδικοῦ βιβλίου.

2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1849-1884

Διὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ 1849 ἕως τοῦ 1884 τὰ στοιχεῖα ἀρῶμεθα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐιδικοῦ κώδικος τῶν σχολείων¹, ἐκ τοῦ ὁποίου

1. Ὁ κώδιξ φέρει τὸν τίτλον (βλ. καὶ εἰκόνα 1): «† Ἱερὸς κώδιξ ἐν ᾧ καταχωρεῖται ἡ λῆψις καὶ δόσις τῶν δύο σχολείων τῆς πόλεως Βεργίας, ὁμοῦ καὶ ὁ λογαριασμοῦ τοῦ

δημοσιεύονται κατωτέρω ἀποσπάσματα (συχνὰ ἀνορθόγραφα), ὡς ἔχουν.

Πρὸ τοῦ 1849 ὑπῆρχεν εἰς τὴν Βέροϊαν μόνον ἓν σχολεῖον, «Ἡ Ἑλληνικὴ Σχολή». Κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου ὄμως τοῦ ἔτους τούτου (1849) ἰδρύθη καὶ ἄλλο, «Ἡ Ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολή»¹ (βλ. καὶ εἰκ. 2).

Εἰς τὰς σελίδας 5 ἕως 7 αὐτοῦ τοῦ κώδικος (βλ. καὶ εἰκ. 3) τῶν σχολείων καταχωρίζονται τὰ ποσὰ, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσαν Βεροιεῖς καὶ ξένοι διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς «Ἑλληνικῆς σχολῆς» τῆς πόλεως, ἀπὸ τῆς 1-9-1849 μέχρι τῆς 1-1-1873, πιθανῶς δὲ καὶ ἀργότερον. Ἔτσι βλέπομεν (σελ. 5), ὅτι: «1.000 (γρόσια) κατὰ τὸ 1849 (σεπτεμβρίου 1 κατέβαλεν ὁ ἀείμνητος Πατριάρχης κύριος Χρῦσανθος). (Οὗτος ἦτο μητροπολίτης Βεροίας-Ναούσης κατὰ τὰ ἔτη 1799-1811, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1811-1824 διετέλεσεν ἀρχιερεὺς Σερρών καὶ ὕστερον, 1824-1826, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Φαίνεται ὅτι ὁ Χρῦσανθος εἶχεν ἀφιερῶσει τὸ ποσὸν τῶν 1.000 γροσίων ἐνωρίτερον, δεδομένου ὅτι οὗτος ἀπέθανε κατὰ τὸ 1834, ἀλλὰ τὸ σχολεῖον δὲν ἐλειτούργησε κατὰ τὰ ἔτη 1822 ἕως 1848, λόγῳ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως, συνεπεί τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καὶ τὸ ποσὸν εὐρέθη «προκαταβεβλημένον»). Ἐπίσης μανθάνομεν, ὅτι ἔδωσεν ὁ Μανουλάκης Ἀντωνίου «διδάσκαλος Βεροιαῖος» 1.000 γρόσια, 9.000 γρόσια ὁ πρῶν (1831-1848) μητροπολίτης Βεροίας «κὺρ Διονύσιος Λέριος», 800 γρόσια ἄλλοι Βεροιεῖς, 5.600 γρόσια ὁ Ἰωάννης Θεοχάρης «ἐκ ζήμονος Βερβόραϊος», 3.300 γρ. «δι' ἐπιμελείας Χατζῆ Κωνσ: [=Χατζηκόνστα] ἐκ μολδαυίας ἐσυναχθησαν παρὰ τὸν ἐκεῖ Ἑλλήνων» κ.λ. Μέχρι τῆς 2-1-1852, ἦτοι εἰς διάστημα 4 ἐτῶν, εἶχον συγκεντρωθῆ ἐκ δωρεῶν 24.700 γρόσια (δηλαδὴ 250 περίπου λίραι Τουρκίας).

Μετὰ τὸ 1853 ἤρχισαν νὰ γίνωνται ιδιόρρυθμοι καταθέσεις, ἦτοι μερικαὶ γραφαὶ Βεροιώτισαι κατέθετον ἀξιόλογα ποσὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐλάμβανον ἓνα μέρος κατ' ἔτος διὰ τὴν συντήρησίν των, τὰ δὲ πιστωτικὰ ὑπόλοιπα (μετὰ τὸν θάνατόν των) περιήρχοντο εἰς τὰ σχολεῖα. Ἔτσι τὴν 15 Αὐγούστου 1853 ὑφίστατο τὸ «ἀφιέρωμα τῆς κυρίας Χ(ατζῆ) Μαριγῶς τοῦ

κοτείου τῶν ἐλεημοσυνῶν, κεφαλαίου, καὶ ληφοδοσίας. Ἀρχόμενος ἀπὸ τὸ 1849, Ἰανουαρίου, Α, εἰς σελίδα 390). Βλ. καὶ Γ ε ρ ρ γ ι ο υ Χ. Χ ι ο ν ῖ δ η, ἐ.ἀ., σ. 41, ἀριθμ. Ββ. Πρβλ. Ἀ ν τ ω ν ῖ ο υ Σ ι γ ἄ λ α, Ἀπὸ τὴν πνευματικῆν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α'. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 148-156, σ. 149, ἀριθμ. 4. Τ ο ῦ ἰ δ ῖ ο υ, Ἐκλαϊκευμένα μελετήματα, τ. 1ος, Ἀθήναι 1970, σ. 309-310. Ὁ κώδιξ ἀπετελεῖτο ἐκ 390 σελίδων, ἐκ τῶν ὁποίων λείπουν αἱ 77 ἕως καὶ 214, εἶναι δέ, ἐν ὄλῳ, ἀγραφοὶ (κεναὶ) 105 σελίδες. (Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς τὸν ἄλλοτε γραμματέα τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου κ. Ἀναστάσιον Καρατζόγλου, τ. δήμαρχον Βεροίας, διὰ τὰς διευκολύνσεις τὰς ὁποίας μοῦ ἔκαμε κατὰ τὴν μελέτην κ.λ. τοῦ κώδικος τούτου).

1. Τὸ ἔγγραφο τῆς ἰδρύσεως τοῦ σχολείου τούτου ἐδημοσίευσεν ἤδη εἰς τὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1962, σ. 103-106.

μακαρ. δημητρίου σιδέρν», ἐκ 3.000 γροσίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε 300 γρόσια ἐτησίως μέχρι τοῦ 1857, ὅποτε ἀπεβίωσε καὶ ἄφησε 2.000 ἀπλοὶ γρόσια. Ὅμοίως ἀφιέρωσεν ἡ Εὐθυμία Ἰωάννου 13.000 γρόσια καὶ ἄλλοι Βεροιεῖς μὲ τὴν ἴδιαν συμφωνίαν ἢ καὶ μὲ ἄλλας διαφόρου περιεχομένου.

Συνολικῶς ὑπῆρχον πολλοὶ ἀφιερώσεις Βεροιαίων, τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς μέχρι τοῦ 1869 διεκυμαίνεται περὶ τὰς 27 ἕως 37 χιλιάδας γροσίων. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1867 ἀφιέρωσε (σελ. 7 τοῦ κώδικος) «ὁ μακαρίτης Θεόδωρος ῥαχτιβάνος» [=Ρακτιβάν] 15 λίρας Τουρκίας», αἱ ὁποῖαι καταχωρίζονται ὡς ἰσοδυναμοῦσαι μὲ 1.650 γρόσια. Ἄρα ἐκάστη λίρα Τουρκίας ἐτιμᾶτο τότε 110 γρόσια. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1873 ἦσαν ἀφιερωμένα 10.000 γρόσια ὑπὸ «τοῦ Μακαρίτου Μανουλάκη Π(απᾶ); Χ(α-τςῆ) Τιμοθέου» ὑπὸ ὄρου.

Κατόπιν προσετέθησαν αἱ δωρεαὶ τῶν: «Κυρίου Μελετίου Κωνσταμω-νίτου ἰδριτοῦ τοῦ Παρθεναγωγείου καὶ μεγάλου εὐεργέτου. Κυρίου - Δημητρίου - Μ - Ρακτιβάν - ἐξίκοινα λίρες - κατ' ἔτος - εἰς τὰ σχολεῖα, Κυρίου - Μελετίου - ἱεροδιακόνου, Κυρίου - Ἄ. Τζιούπελη, Κυρία - Μαργιορήτσα - Μ. Στεφάνου».

Τὰ χρήματα τῶν σχολείων ἐδανείζοντο εἰς ἰδιώτας ἢ κατετίθεντο εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου ἦτο ἡ τράπεζα τρόπον τινὰ τῆς πόλεως καὶ ἐχορήγει ἢ ἐδανείζετο χρήματα μὲ τόκον¹.

Εἰς τὰς σελίδας 222-223 τοῦ προαναφερθέντος κώδικος δημοσιεύεται ὁ ἀπολογισμὸς ἀμφοτέρων τῶν σχολείων ἀπὸ τῆς 1-1-1849 μέχρι τῆς 1-1-1852, ἦτοι τριῶν ἐτῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὰ ἔσοδα ἦσαν 21.265 γρόσια (ἦτοι 193 λίραι Τουρκίας), τὰ δὲ ἔξοδα 21.692: 20 γρόσια. Τὸ ἔλλειμμα ἐκαλύφθη διὰ λήψεως δανείου ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῆς 222 σελίδος ἀναγράφεται: «ἀπὸ τὰς 16: ἐκκλησίας ἀνά 3.850...11.550 [γρόσια]», εἰς δὲ τὴν τελευταίαν: «ἀπὸ μοναστήριον προδρόμου 1: ἔτους [=τόκος] 840» γρόσια. Ἀξιοσημείωτα εἶναι, ὅτι: α) Εἰς τὰ ἔσοδα ἀναγράφεται τὸ ποσὸν τῶν 430 γροσίων ἀπὸ τὰ προικοσύμφωνα τριῶν ἐτῶν, β) τὸ ἥμισυ καὶ πλεόν τοῦ κεφαλαίου τῶν σχολείων προήρχετο ἀπὸ τὰς συνεισφορὰς τῶν 16 ἐκκλησιῶν, ἐνῶ γ) οὐδὲν ποσὸν ἀναγράφεται ὡς προερχόμενον ἐκ τῶν ἀφιερώσεων παρὰ μόνον ἀπὸ τοὺς τόκους ἐξ αὐτῶν. Τὰ ἔξοδα κατενεμήθησαν ὡς ἐξῆς: 13.500 γρόσια (ἦτοι πλεόν τοῦ ἡμίσεος τοῦ ποσοῦ τῶν ἐξόδων) ἐδόθησαν «εἰς τὸν Ἑλληνα διδάσκαλον κύριον [Γεωργιάδην] Χριστόδουλον [διὰ μισθοῦς] τριῶν ἐτῶν», 5.700 «εἰς τὸν ἄλλη-

1. Βλ. διὰ τὸν ρόλον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου ὡς τραπεζιτικοῦ ἰδρύματος τῆς Βεροίας τὴν ἐργασίαν μου, Ὁ ὁσῖος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σ. 72-74.

φορα». Ὑπογράφουν οἱ (τέσσαρες, διὰ πρώτην φοράν) ἔφοροι Μερκούριος Ἀντωνίου Στεφάνου, Μανουλάκης Ἀναστασίου, ἰατρός, Μαλούτας Σαραμάρης καὶ Μανουλάκης π(απᾶ;) Χ(ατζῆ) Τιμοθέου καὶ «ὑποφαίνεται» ὁ μητροπολίτης Θεόκλητος. Ὁ νεοφανῆς Ἑλληνοδιδάσκαλος ἦτο ὁ Δημήτριος Ἰωάννου Γεμισζιόγλου ἢ Γκεμισζιόγλου, Βεροιεύς.

Εἰς τὰς σελίδας 226-227 δημοσιεύεται ὁ λογαριασμός τῶν σχολείων ἀπὸ τῆς 1-1-1853 ἕως τῆς 1-1-1854 ἐξ 6.501:16 γροσίων. Αἱ ἐκκλησιαί δὲν συνεισέφερον ἢ μὴ μόνον ἢ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (2.000 γρόσια). Δὲν προέκυψεν ἔλλειμμα, ἐκ δὲ τῶν προικοσυμφῶνων εἰσεπράχθησαν 250 γρόσια. Τὰ ἔξοδα κατενεμήθησαν ὡς ἐξῆς: 581 γρ. διὰ τὸ χρέος, 3.200 γρ. ὡς ἀμοιβὴ τοῦ νέου Ἑλληνοδιδασκάλου Κ. Λεοντίδη διὰ 8 μῆνας (ἕως 10-1-1854), 1.368 γρ. διὰ τὸν Μελέτιον (διὰ 5 μῆνας) καὶ 820 γρ. διὰ τὸν Δημήτριον Γκεμισζιόγλου (διὰ 4 μῆνας), 409:10 γρ. ἐδόθησαν διὰ βιβλία τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικού σχολείου καὶ δι' ἄλλα ἔξοδα, ἐνῶ προέκυψε καὶ περίσσευμα ἐξ 123: 6 γροσίων. Ἐφοροὶ ἦσαν οἱ προηγούμενοι. Ἀπὸ τοῦ 1852 καὶ ἐξῆς παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὴν στήλην τῶν ἐσόδων ἀναγράφεται ὡς ἔσοδον «...ὅσα ἀπὸ τὸ ἡμισυ γεδική [=καφενεῖον] τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἐτησίως 1.200» (γρόσια).

Κατὰ τὸ ἔτος 1854 (1-1-1854 ἕως 1-1-1855, σελ. 228-229 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα τῶν σχολείων ἦσαν 7.272:16 γρόσια ἐκ τῶν ἰδίων πηγῶν, τὰ δὲ ἔξοδα 7.687:20 γρ., ἦτοι ὑπῆρχεν ἔλλειμμα 415:4 γροσίων. Ἑλληνοδιδάσκαλος ἦτο ὁ Κ. Λεοντίδης (ἀντὶ 4.088:26 γροσ.), Ἀλληλοδιδάσκαλος ὁ Δ. Γκεμισζιόγλου (ἀντὶ 2.133:14 γρ.), ἐξωδεύθησαν δὲ «285:20 [γρόσια] εἰς τὴν θανάην τοῦ Ἀλληλοδιδάκτου μ(;) Παναγιώτου καὶ εἰς κάρβουνα». Ἐφοροὶ ἦσαν τρεῖς, οἱ ἴδιοι, πλὴν τοῦ Μαλούτα Σαραμάρη.

Εἰς τὰς σελίδας 230-231 καταχωρίζονται τὰ ἔσοδα-ἔξοδα τοῦ 1855. Τὰ μὲν ἔσοδα ἦσαν 7.605:10, τὰ δὲ ἔξοδα 8.757:29 γρ. ἦτοι ὑπῆρχεν ἔλλειμμα 1.152:19 γροσίων. Πλὴν τῶν Κ. Λεοντίδη καὶ Δημητρίου Γκεμισζιόγλου ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἀλληλοδιδάκτης Κωνσταντῖνος Γεωργίου, ἔφοροι δὲ ἦσαν οἱ ἴδιοι.

Κατὰ τὸ ἔτος 1856 (σελ. 232-233 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα ἦσαν 8.078: 30 γρ. καὶ τὰ ἔξοδα 11.533:21 γρ., δηλαδὴ προέκυψεν ἔλλειμμα ἐκ 3.454:91 γροσίων. Ἑλληνοδιδάσκαλος ἦτο ὁ Κ. Λεοντίδης (ἀντὶ 4.600 γρ.) καὶ Ἀλληλοδιδάσκαλοι οἱ Κωνσταντῖνος Γεωργίου καὶ Παναγιώτης Καπλάνης, ἐξωδεύθησαν δὲ 1.776 γρόσια διὰ ἐπισκευὰς τῶν δύο σχολείων. Ἐφοροὶ ἦσαν οἱ ἴδιοι, πλὴν τοῦ Μερκουρίου Ἀντωνίου Στεφάνου ἀντικατασταθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου.

Εἰς τὰς σελίδας 234-235 τοῦ κώδικος δημοσιεύονται οἱ λογαριασμοὶ τῶν σχολείων κατὰ τὸ 1857 ἐξ ἐσόδων 8.429:25 γροσίων (προκύψαντος ἔλλειμματος 2.393:98 γροσ.) καὶ ἐξόδων 10.823:23 γροσίων. Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἴδιοι, πλὴν τοῦ (μὴ ἀναφερομένου) Κωνσταντίνου Γεωργίου. Ἐφοροὶ

διετέλεσαν οἱ αὐτοί. Διὰ πρώτην φοράν «τὸν λογαριασμόν» ὑπογράφουν (πλὴν τοῦ μητροπολίτου) καὶ 18 Βεροιεῖς πολῖται, γεγονός τὸ ὅποιον παρατηρεῖται ὕστερον κατὰ κανόνα.

Κατὰ τὸ ἔτος 1858 (σελ. 236-237 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα ἦσαν 8.261:20 γρ., τὸ ἔλλειμμα 2.049:15 γρ. καὶ τὰ ἐξοδα 10.310:35 γρ. Αἱ ἐκκλησίαι (δηλαδὴ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, διότι αἱ ἄλλαι ἤδη εἶχον παύσει νὰ ἔρχονται ἄρωγοὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων) δὲν συνεισέφερον διὰ τὰ ἐξοδα τῶν σχολείων, ἀλλὰ ὀλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν ἐσόδων (=4.000 γρ.) ἐκ τοῦ καφενείου τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου παρεχωρήθη εἰς τὰ σχολεῖα. Ἑλληνοδιδάσκαλος ἦτο (διὰ πρώτην φοράν, ἀντὶ τοῦ Κ. Λεοντίδη) ὁ Κ. Ἀποστολίδης, Ἀλληλοδιδάσκαλος δὲ ὁ ἴδιος (Παν. Καπλάνης). Ἐφοροὶ διετέλεσαν οἱ ἴδιοι. Εἰς τὴν σελ. 237 δημοσιεύεται ἀναλυτικὸν σημεῖωμα περὶ τῶν κεφαλαίων (ἐκ δωρεῶν) τῶν σχολείων, τὰ ὅποια ἀνήρχοντο κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 1859 εἰς τὸ ἀξιόλογον ποσὸν τῶν 36.122:10 γροσίων (ἢ τῶν 330 τουρκικῶν λιρῶν περίπου).

Κατὰ τὸ ἔτος 1859 (σελ. 238-239 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα τῶν σχολείων ἦσαν 9.102 γρ., τὸ ἔλλειμμα 1.594:5 γρ. καὶ τὰ ἐξοδα 10.696:56 γρ. Εἰς τοὺς γνωστοὺς διδασκάλους (Κ. Ἀποστολίδην καὶ Π. Καπλάνην) προσετέθη διὰ δύο μῆνας καὶ ὁ ὑποδιδάσκαλος Μερκούριος Ἀντωνίου (;).

Τὸ 1860 (σελ. 240-241 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα ἦσαν 7.534:90 γρ., τὸ ἔλλειμμα 418:25 γρ. καὶ τὰ ἐξοδα 7.953:15 γρ. Ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Κωνστ. Ἀποστολίδης ἀναφέρεται ὡς Ἀλληλοδιδάσκαλος (ἀντὶ 4.000 γρ. ἐτησίως), Ἑλληνοδιδάσκαλος δὲ διωρίσθη ὁ «Κύριος Γερμανός».

Κατὰ τὸ 1861 (σελ. 242-243 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα ἦσαν 8.288:20 γρ., τὸ ἔλλειμμα 1.631:10 γρ., τὰ δὲ ἐξοδα 9.919:30 γρ. Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἴδιοι.

Κατὰ τὸ ἔτος 1862 (σελ. 244-245 τοῦ κώδικος) τὰ ἔσοδα ἦσαν 8.511:35 γρ., τὸ ἔλλειμμα 2.377:15 γρ. καὶ τὰ ἐξοδα 10.889:50 γρ., διδάσκαλοι δὲ οἱ ἴδιοι.

Κατὰ τὸ 1863 (σελ. 246-247 τοῦ κώδικος) ὑπῆρξε περίσσευμα 26:10 γροσ., διότι δὲν ἐδίδαξεν ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος, ἀλλὰ μόνον ὁ Ἀλληλοδιδάσκαλος Κ. Ἀποστολίδης καὶ οἱ Ὑποδιδάσκαλοι Ἀθανάσιος καὶ Ἀντώνιος (ἀγνώστων ἐπωνύμων).

Κατὰ τὸ 1864 (σελ. 248-249 τοῦ κώδικος) προέκυψε πάλιν περίσσευμα, ἐδίδαξε δὲ καὶ ὁ «Ἀλληλοδιδάσκαλος κ. Θωμᾶς» καὶ ὁ «Ἑλληνοδιδάσκαλος κ. Ἰωάννης».

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1865 (σελ. 250-251 τοῦ κώδικος) ἐδίδαξε, πλὴν τῶν Ἀλληλοδιδασκάλων «κ. Θωμᾶ» καὶ Ἰωάννου Νικολαΐδη (ὁ τελευταῖος ἦτο προφανῶς ὁ διδάξας τὸ προηγούμενον ἔτος, ὡς Ἑλληνοδιδάσκαλος), καὶ ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Χριστόδουλος Γκουνόπουλος («Ἰωαννίτης», δηλαδὴ κατήγετο οὗτος ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἐδίδαξε μέχρι καὶ τοῦ 1869).

Κατά τὸ 1866 (σελ. 252-253 τοῦ κώδικος) ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἀλληλοδιδάσκαλος Μᾶρκος Παυλίδης.

Κατὰ τὰ ἔτη 1867 καὶ 1868 (σελ. 254-257 τοῦ κώδικος) ἐδίδαξαν οἱ ἴδιοι, πλὴν τοῦ (μὴ ἀναφερομένου) Ἰωάννου Νικολαΐδη, ἐνῶ κατὰ τὸ ἔτος 1869 (σελ. 258-259 τοῦ κώδικος) παρατηροῦμεν (πλὴν τοῦ ὑφισταμένου χρέους, τὸ ὁποῖον συνεχίζετο ἀπὸ τὸ ἔτος 1866 καὶ ὕστερον) τὴν παρουσίαν καὶ δευτέρου Ἑλληνοδιδασκάλου, τοῦ Ξενοφῶντος Καραβίδα, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν ὡς ἀντικαταστάτης τοῦ Γκουνοπούλου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1870, ἀντικατασταθεὶς τελικῶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀργυριάδη. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1869) ἔπαυσε νὰ διδάσκη ὁ Ἀλληλοδιδάσκαλος Μᾶρκος Παυλίδης ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κοζανίτου, ἐνῶ ἐδίδασκον καὶ τρεῖς Ὑποδιδάσκαλοι, ἦτοι ἐν συνόλῳ πέντε Ἑλληνοδιδάσκαλοι-Ἀλληλοδιδάσκαλοι καὶ Ὑποδιδάσκαλοι.

Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ. ΤΟ ΜΕΛΕΤΕΙΟΝ

Εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ 1870 (σελ. 260-261 τοῦ κώδικος) παρατηρεῖται διὰ πρώτην φοράν ἡ καταβολὴ ἐξόδων διὰ τὸ Παρθηναγωγεῖον Βεροίας¹. Εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα τῶν λογαριασμῶν ἀναγράφεται: «Ἴσολογισμὸς ἐτήσιος τῶν σχολείων τοῦ τε Ἑλληνικοῦ, Ἀλληλοδιδασκτικοῦ, καὶ Παρθηναγωγίου», εἰς δὲ τὴν στήλην τῶν ἐξόδων διαβάζομεν: «1.140 [= γρόσια εἰς] τὴν διδασκάλισσαν Κυρίαν Πολυξένην διὰ 3 μῆνας ἕως 15 Ἰανουαρίου 1871». Κατὰ συνέπειαν ἐδίδαξεν αὕτη ἀπὸ τῆς 15ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1870 μέχρι τῆς 15ης Ἰανουαρίου τοῦ 1871. Ἄρα κατὰ τὴν 15ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1870, τὸ ἀργότερον, ἤρχισε λειτουργοῦν τὸ Παρθηναγωγεῖον. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ὑφίστατο καὶ ἐνωρίτερον καὶ νὰ ἐδίδασκον προηγουμένως ἄρρενες διδάσκαλοι, ὅπως σὴν ποτε ὅμως τοῦτο ἐγένετο ἐντὸς τοῦ 1870.

Κατὰ τὸ 1871 (σελ. κώδικος 264-265) ἐλειτούργησε καὶ πάλιν τὸ Παρθηναγωγεῖον μὲ τὴν αὐτὴν διδασκάλισσαν Πολυξένην (ἀγνώστου ἐπωνύμου), εἰς δὲ τὴν στήλην τῶν ἐσόδων ἀναγράφονται διάφορα ποσὰ (588+2.508: 20+320), ἦτοι 3.410:20 γρόσια: «Ὅσα ἐσυνάχθησαν διὰ τὸ Παρθηναγωγεῖον». Πιθανῶς ἐγένοντο ἔρανοι διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προσθέτων ἐξόδων, χωρὶς ν' ἀποκλείεται, νὰ ἐπεβλήθησαν καὶ ἐκπαιδευτικὰ τέλη («εἰσιτήρια»), ἀλλὰ συνέδραμε διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξόδων τοῦ Παρθηναγωγείου (ὡς καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ἔτη) καὶ ὁ μητροπολίτης Βεροίας-Ναούσης Βενέδικτος.

1. Βλ. διὰ τὸ «Μελετεῖον Παρθηναγωγείου» τὴν μελέτην μου, Ἀνέκδοτα Ἐγγραφα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ πρώτου «Μελετείου» Παρθηναγωγείου τῆς Βεροίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἰς «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1966, σ. 153-155, ὅπου δημοσιεύονται καὶ τὰ δύο ἔγγραφα τῆς ἰδρύσεώς του (βλ. καὶ εἰκόνα 5).

Κατὰ τὸ 1872 (σελ. 266-267 τοῦ κώδικος), πλὴν τῶν ἐσόδων ἐκ τῶν ἀνωτέρω πηγῶν, προέκυψε καὶ ἔσοδον 500:10 γροσίων ἀπὸ λαχείων: («Ὅσα ἐκ τῶν τοῦ Παρθεναγωγείου λαχείων». Ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, ἐκ τῶν μεταγενεστέρων κωδίκων τῆς μητροπόλεως, αἱ μαθήτριαι τοῦ Παρθεναγωγείου ἐκέντουν διάφορα ἐργόχειρα, δι' ἰδίων ἐξόδων ἢ δι' ἐξόδων τοῦ σχολείου, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐγίνετο ἡ λαχειοφόρος ἀγορά. Τοῦτο συνέβη πολλάκις). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1872) ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς Ἑλληνοδιδάσκαλος καὶ εἰς Ἀλληλοδιδάσκαλος, ἐδίδαξε δὲ καὶ ἡ διδασκάλισσα Πολυξένη καὶ ἀναφέρονται οἱ Ὑποδιδάσκαλοι Μερκούριος (πιθανῶς νὰ ἦτο ὁ Μερκούριος Δημητριάδης, Βεροιεὺς, συνηγήσαμεν δὲ αὐτὸν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1869) καὶ Χαράλαμπος.

Ἐκ πρακτικοῦ τοῦ 1884 (σελ. 60-61 τοῦ κώδικος) πληροφορούμεθα, ὅτι αἱ 1.000 λίραι, τὰς ὁποίας ἐδώρησεν ὁ ἱερομόναχος (ὁ Βεροιεὺς ἰδρυτῆς τοῦ Παρθεναγωγείου) Μελέτιος διὰ τὸ Παρθεναγωγεῖον, ἦσαν εἰς ὁμόλογα. Ἐκ τούτων τὸ $\frac{1}{5}$ ἦτο εἰς ὁμόλογα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1884) ἀνενεώθησαν ταῦτα δι' ἑτέρων, ἐντόκων, πλὴν ὅμως συντόμως τὸ ὀλικὸν ποσὸν τούτου ἔχασε κατὰ 80 % τὴν ἀξίαν τοῦ λόγῳ κακῆς ἐπενδύσεως.

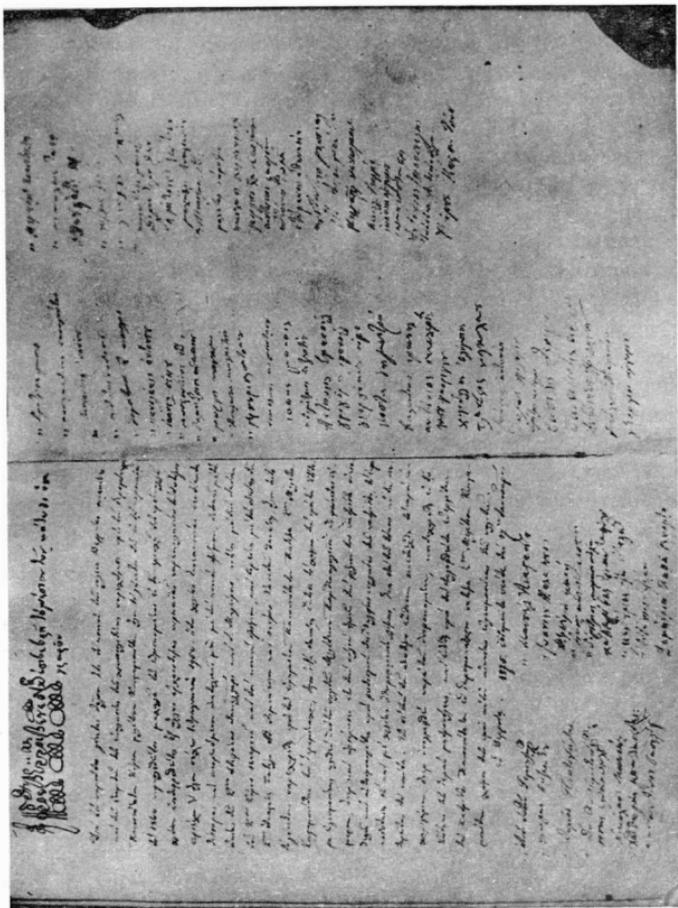
Οὕτως ἀπέκτησεν ἡ Βέροια ἐν σχολικὸν κτήριον, εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθησαν χιλιάδες μαθητριῶν καὶ μαθητῶν μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου (βλ. καὶ εἰκ. 5).

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ «ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ»

Ἀπὸ τῆς 6 Μαρτίου τοῦ 1856 ἕως τῆς 2 Ἰουλίου 1858 ἔλαβε χώραν ἡ ἀνέγερσις νέου διδασκατηρίου διὰ τὴν «Ἀλληλοδιδακτικὴν Σχολὴν» (σελ. 300-311 τοῦ κώδικος). Τὰ ἔξοδα τῆς κατασκευῆς τούτου ἀνῆλθον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 63.828:20 γροσίων (ἢ 520 τουρκικῶν λιρῶν), προῆλθον δὲ ἐκ συνεισφορῶν καὶ δωρεῶν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, τῶν Βεροιεῶν τῆς Κων/πόλεως κ.λ.

Ἐκ τούτων 21.569:25 γρόσια (ἦτοι τὸ $\frac{1}{3}$ περίπου τοῦ συνόλου) συνεκεντρώθησαν ἀπὸ διαφόρους Βεροιεῖς: «Ὅσα ἐσυνάχθησαν ἀπὸ συνεισφορᾶς τῶν φίλομοισων Βεῤῥοιαίων, διὰ μέσου τῶν κυρίων παπᾶ Γερμανοῦ Γκεμιτζιόγλου καὶ Ἀθανασίου Τζιούπελι, Βασιλείου Τριαντάρι, καὶ Ἀντωνίου μούμουλου, παπᾶ Δημητρίου δεξιᾶς, καὶ Ἀντωνίου προύνου, καὶ ἐν ὑστέροις διὰ πολλῶν εἰς τὸν Ἅγιον Ἀντώνιον, καὶ εἰς τὴν Μητρόπολιν...» (βλ. σελ. 300 τοῦ κώδικος). Οὕτω 2.000 γρόσια ἔδωσεν ὁ μητροπολίτης Θεόκλητος. 2.500 «ἢ κ. Χατζῆ Μαρignano» κ.λ.

Τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποία ἀκολουθοῦν εἰς τὸ κείμενον, εἶναι ὁπωσδήποτε χρήσιμα διὰ τὴν σύνταξιν μιᾶς προσωπογραφίας τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν ἐμπίπτει εἰς τὸν προορισμὸν τῆς παρού-

Εικ. 5. Το ποικιλιών της παραγωγής, το είσαπέδον πρὸς τὸν Βεροῖα ἱερομόναχον Μελέτιον Κοκκα-
 μονίτην πρὸς ἀναικοδόμητον τοῦ Παύλουγενεῖου. Ὑπογράφου ἀπὸ ἀρχόντες τῆς πόλεως καὶ ὁ μητροπολι-
 τῆς (ἀπαρόδοτος) τῆς Βεροῖας Βενεδικτὸς (ἐπιβραβίαι τοῦ γνήσιου) τὸν ὑπογράφου (σελ. 278-279 τοῦ κώδικος)

σης μελέτης. Σημειώνομεν μόνον ἓνα ἀκόμη ὄνομα: «ἀπὸ τὸν Κ(ον) Μανουλάκην Μπεκέλλα [γρόσια] 200». Προφανῶς πρόκειται διὰ συγγενῆ τοῦ ἐπιφανοῦς Βεροίεως Δημητρίου Βικέλα¹. Συνολικῶς, πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν 170 περίπου τουρκικῶν λιρῶν, συνεισέφερον 130 καὶ πλέον Βεροιεῖς.

Ἐπίσης εἰς ἄλλην σελίδα (301 τοῦ κώδικος) δημοσιεύονται τὰ ἐξῆς: «Ὅσα ἐσυνάχθησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ συνεισφορᾶς τῶν φιλομούσων πατριωτῶν μας, διὰ μέσου τῶν κυρίων, Ἄντωνίου Τζιούπελι καὶ Μανουὴλ παπᾶ...». Ἀκολουθεῖ ὁ λογαριασμός, ἐκ 4.731:30 γροσίων.

Αἱ συνεισφοραὶ τῶν Βεροιέων ἐδόθησαν εἰς τουρκικὰς λίρας καὶ ἄλλα νομίσματα ξένων κρατῶν καὶ οὕτω πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ «ναπολεόνι» εἶχεν ἀξίαν 101-114 γροσίων, ἡ λίρα Τουρκίας 116-123 γρόσια, τὰ μίντζικα 60-65 γρόσια, τὸ «ρούσικον» 20-22 γρόσια, τὸ μετζίτι 23-26 γρόσια. Ἐπίσης μανθάνομεν, ὅτι διέμενον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Βεροιεῖς «σιὸρ Βασιλάκης Μούρας» καὶ ὁ Ἄναστάσιος Ξανθόπουλος, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν 500 καὶ 1.000 γρόσια ἀντιστοίχως. Αἱ εὐεργέτιδες «Χατζῆ Μαριγῶ» (6.741 γρόσια), Εὐφημία Ἰωάννου (12.200 γρόσια) καὶ ὁ εὐεργέτης Δημήτριος Σιδέρης (12.500) γρόσια εἶχον ἀφήσει τὴν περιουσίαν των διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς «Ἀλληλοδιδασκατικῆς Σχολῆς» καὶ συμμετεῖχον συνεπῶς κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ εἰς τὰ ἔξοδα ἀνεγέρσεως ταύτης.

Εἰς τὴν σελίδα τῆς ἀνακεφαλαιώσεως τῶν δαπανῶν (σελ. 305 τοῦ κώδικος) διαβάζομεν ὅτι διετεθήσαν 728 γρόσια ὡς μισθὸς διὰ τὸν «κύριον Μανουλάκην ραχιτάν», 5.000 γρόσια «διὰ τὸ ἀγωρασθὲν ὀσπῆτιον τοῦ χαρίσι» καὶ 1.300 γρόσια «διὰ τὸν ἀγωρασθέντα μπαχτζῆ τοῦ ἁγίου Ἄντωνίου». Εἰς ἄλλην ὁμοῦς σελίδα τοῦ κώδικος παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ «μπαχτζῆς τοῦ ἁγίου Ἄντωνίου... ἐδώθη πρὸς τὸν ἅγιον Νικόλαον, διὰ τὸν τόπον τοῦ μπαχτζῆ ὅπου ἐπάρθη διὰ τὸ σχολεῖον...». Συνεπῶς τὰ οἰκόπεδα τῆς οἰκίας Χαρίση καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κτηρίου τῆς Ἀλληλοδιδασκατικῆς Σχολῆς.

Κατὰ τὴν 20ὴν Μαΐου τοῦ 1859 ἀναφέρεται ὅτι ἐγένοντο διάφοροι προσθῆκαι («νάρθηξ» κ.λ.), ἀξίας 1.234 γροσίων, ἐνὼ συνεκεντρώθησαν 615 γρόσια ἀπὸ Βεροιεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ.λ. «διὰ τὴν σόμπα».

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ «ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ»

Κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου τοῦ 1864 (καὶ ὄχι τοῦ 1862, ὡς λέγει, χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας, «ποιητικῆ ἀδεία», τὸ σχετικὸν δημοτικὸν ἄμμα)

1. Διὰ τοὺς Βικέλα βλ. τὴν μονογραφίαν μου, Ἡ ἐκ Βεροίας καταγομένη οἰκογένεια Βικέλα, «Μακεδονικά», τ. 7 (1966), σ. 210-217. Ὁ Μανουλάκης Μπεκέλλας ἦτο ἴσως πατὴρ τοῦ Δημητρίου· βλ. Ἐ.ἀ., σ. 214-215, ἀριθμ. 9 καὶ 14.

έλαβε χώραν μεγάλη πυρκαϊά εις τὴν πόλιν καὶ ἐκάη καὶ τὸ κτήριο τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου. Ἐν τούτοις, συντόμως οἱ Βεροιεῖς καὶ πάλιν συνεκέντρωσαν (βλ. σελ. 320-325 τοῦ κώδικος) τὰ ἀπαραίτητα χρήματα διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέου οἰκήματος. Τὸ παλαιὸν σχολεῖον ἔκειτο (σελ. 319 τοῦ κώδικος): «εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου». Μετ' αὐτοῦ ἐκάησαν καὶ τὰ 363 ἀξιόλογα βιβλία, χειρόγραφα κ.λ. τῆς βιβλιοθήκης τούτου¹.

Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ νέου κτηρίου ἐστοίχισε 33.406:20 γρόσια. Ἡ τιμὴ τῆς τουρκικῆς λίρας ἦτο τότε (1865-1866) 106-107 γρόσια καὶ συνεπῶς ἐξωδεδύθησαν διὰ τὸ νέον κτήριο 315 περίπου λίραι Τουρκίας.

Τὰ χρήματα συνεισέφερον οἱ Βεροιεῖς, πλὴν 960 γροσίων δοθέντων ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Σωφρονίου καὶ 214 γροσίων ἢ 2 τουρκ. λιρῶν ὑπὸ τοῦ «ἐνδοξοτάτου Γιαχιάμπεη», Τούρκου ἀσφαλῶς.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων 2.346 γρόσια κατέβαλεν ἡ Δημογεροντία τῆς πόλεως, 8.946:20 προήρχονο «ἀπὸ χρήματα τοῦ Μοναστηρίου Προφήτου τοῦ Ἡλιοῦ» καὶ 380 γρόσια «ὄσα ἀπὸ ἐν ζευγάρι τζουράκια ὅπου ἀφιερῶθησαν εἰς τὰ σχολεῖα ἀπὸ ἀνώνυμον διὰ μέσου τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Πρωτοψάλτου καὶ ἐπωλήθησαν εἰς Νάουσσαν».

Ἐκ τῶν ἐξόδων σημειώνομεν τὰ ἐξῆς ἀξιόλογα: «Εἰς ἐξαγωγήν φερμανίου διὰ τὸ σχολεῖον γρ(όσια) 336». Ἐπίσης «εἰς τὸν μουδῆρην 1 λίρ. Τουρκίας...γρόσια 106».

Ἀφοῦ ἐξεθέσαμεν τὰ περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν κτηρίων τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου (τὸ ὅποιον προηγουμένως — ὡς ἐσημειώθη — συναντῶμεν μὲ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Σχολή»), ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐτησίων λογαριασμῶν τῶν σχολείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρυόμεθα πολλὰς καὶ ποικίλας ἐνδιαφερούσας πληροφορίες.

Κατὰ τὸ ἔτος 1873 (σελ. 270-271 τοῦ κώδικος) ἀναφέρεται ὅτι ἐδίδαξαν ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Ἀργυριάδης, ὁ Ἀλληλοδιδάσκαλος Εὐαγγελίδης καὶ οἱ Ὑποδιδάσκαλοι Χαράλαμπος καὶ «Μέρκος», χωρὶς νὰ μνημονεῦται διδασκάλισσα ἢ ἐξόδα - ἔσοδα διὰ τὸ Παρθεναγωγεῖον, ὅπως καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1874 (σελ. 274-275 τοῦ κώδικος), κατὰ τὸ ὅποιον ἐδίδαξαν οἱ ἴδιοι, πλὴν τοῦ Ὑποδιδασκάλου Χαράλαμπος. Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ἀναφέρεται ποσὸν διὰ «τὸν εὐταξίαν Γρηγόριον ὡς μισθὸς του». Ἐπρόκειτο προφανῶς περὶ παιδονόμου, κλητῆρος.

Εἰς τὰς ἐπομένας σελίδας, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν κώδικα, δὲν καταχωρίζεται ὁ λογαριασμὸς τῶν σχολείων διὰ τὸ ἔτος 1875.

1. Τὸν κατάλογον τῶν βιβλίων κ.λ. τούτων, ὡς καὶ ἀγνώστους πληροφορίας διὰ τὰς βιβλιοθήκας τῆς Βεροίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, δημοσιεῖω εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικά», τ. 24 (1971), τεύχος 2ον, ὅπου καὶ φωτογραφία τοῦ καταλόγου.

Δέον νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1849 μέχρι καὶ τοῦ 1873 οἱ λογαριασμοὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους καὶ λήγουν κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους. Κατὰ τὸ ἔτος 1874 οἱ λογαριασμοὶ λήγουν τὴν 15ην Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ὁ μισθὸς τῶν διδασκάλων ἦτο «διὰ 12 μῆνας». Κατὰ συνέπειαν εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι καὶ τὰ σχολεῖα ἐλειτούργουν (μέχρι τοῦ 1874) ἐπὶ 12 μῆνας ἢ ὅτι τὸ σχολικὸν ἔτος συνέπιπτε μὲ τὸ πολιτικόν, ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ δὲν συνέβαινε τοῦτο. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ συνεισφορά τῶν ἐκκλησιῶν.

Εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ ἐπομένου σχολ. ἔτους, οἱ ὅποιοι ἀρχίζουν τὴν 1ην Σεπτεμβρίου (εἰς τὸν κώδικα ἀναγράφεται, ὡς συνήθιζον παλαιότερον: «7/βριος») τοῦ 1876 καὶ λήγουν τὴν 30ὴν Ἰουνίου τοῦ 1877, συναντῶμεν διὰ πρώτην φοράν ἔσοδα ἐκ δωρεᾶς τοῦ Δημητρίου (πατρός τοῦ Κωνσταντίνου) Ρακτιβάν: «Παρά τοῦ ἀξιοτίμου ἐν Κωνσταντινουπόλει Κ(υρίῳ) Δημητρίῳ Ρακτιβάν, διὰ τοῦ Κ(υρίου) Ἀντωνίου Ἰ. Γκεμτζιόγλου 60 λίρ. ὀθωμανικὰς γρ. 6.000» (σελ. 280 τοῦ κώδικος).

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐμφανίζονται ἐπίσης ἔσοδα ἐκ τῶν «Παγκαριῶν» τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπὸ δίσκουσ καὶ ἐκ τῶν ποσοστῶν ἐπὶ τῶν «πρικοπαράδοσεων».

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐδίδαξαν, ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Ἰ. Μολυβὸς (;), ὁ βοηθὸς τῆς Ἑλλ. Σχολῆς Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, ὁ «Δημοδιδάσκαλος» Στέφανος (ἀγνώστου ἐπωνύμου, ἴσως ὁμοῦς πρόκειται διὰ τὸν Βεροιεῖα Ζάχον), ἡ «ΠαρθENAΓΩΓὸς» Πολυξένη, ἡ «Νηπιαγωγὸς» Θεοδώρα, ὁ βοηθὸς «τῆς Δημοτικῆς σχολῆς» Μερκούριος (προφανῶς ὁ Βεροιεὺς Δημητριάδης), ἡ βοηθὸς Νηπιαγωγὸς Καλλιόπη, διετέθησαν δὲ καὶ 960 γρόσια διὰ τὸν «εὐταξίαν» τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ 960 γρόσια διὰ τὸν «εὐταξίαν» τοῦ ΠαρθENAΓΩΓΕῖΟΥ.

Παρατηροῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου (1876-1877) ἐγκατελείφθησαν πλέον αἱ ὀνομασίαι «Ἀλληλοδιδασκτικὴ Σχολή» καὶ «Ἀλληλοδιδάκτης» καὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν «Δημοτικὴ Σχολή» καὶ «Δημοδιδάσκαλος». Ἐπίσης ἐμφανίζονται καὶ οἱ ὄροι «Νηπιαγωγεῖον» καὶ «Νηπιαγωγός», αὐξάνεται δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ, ἐνῶ ἀναγράφονται καὶ πάλιν ἔσοδα διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ΠαρθENAΓΩΓΕῖΟΥ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἱεραρχήσεως τῶν σχολείων εἰς Νηπιαγωγεῖον, Δημοτικὸν καὶ Ἑλληνικὴ Σχολή καὶ ΠαρθENAΓΩΓΕῖον συνάγεται ὅτι ἐσημειώθη κάποια μεταβολή καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Σχολή ἦτο πλέον Ἡμιγυμνάσιον μᾶλλον παρά Δημοτικὸν σχολεῖον, δὲν ἔχει διασωθῆ ὁμοῦς σχετικὸν ἀρχαιακὸν ὕλικόν, πρὸς διεκκρίνησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ἀκόμη ὅτι εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐσόδων ἀναγράφονται οἱ τόκοι ἐπὶ 400 λιρῶν τῆς δωρεᾶς τοῦ ἱερομονάχου Μελετιῦ, ἐνῶ σημειοῦται ὅτι ἐδόθησαν καὶ 270 γρόσια «πρὸς τοὺς γνωστοὺς ὑποτρόφους».

Εἰς τὰς σελίδας 298-299 τοῦ κώδικος καταχωρίζονται οἱ λογαριασμοὶ κληροδοτήματος, τὸ ὁποῖον ἀνεκοινώθη τὴν 1-3-1877 «ὑπὸ τοῦ Σιῶρ Μα-νουλάκη Ἰατροῦ ἐκ μέρους τῆς εὐγενεστάτης θείας του Μακαρίτισσας Κυρίας Εὐθυμίας», ἐκ 500 μιντσίκων διὰ τὰ σχολεῖα καὶ ἐτέρων 80 διὰ ἐλεημοσύνας. Ἐν συνόλῳ τὸ κληροδοτήμα ἰσοδυναμεῖ μὲ 29.580 γρόσια, διότι ἡ ἀξία τοῦ μιντσίκου ἦτο τότε 51 γρόσια.

Κατὰ τὴν 22αν Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους (1877) ἐνοικιάσθη οἰκῆμα ἀντὶ 300 γροσίων ἐτησίως, τὸ ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς τὰ σχολεῖα ὁ πρῶην μητροπολίτης Βεροίας Σωφρόνιος. Παρατηροῦμεν ὅτι τὰ μισθώματα ἦσαν ἐξαιρετικῶς μικρά (ἦτοι 3 περίπου λίραι Τουρκίας δι' ἓν ἔτος), ἂν καὶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ δωρηθὲν ἦτο ὀπωσδήποτε παλαιόν, διότι ἐκ τῶν 300 γροσίων τοῦ μισθώματος τὰ 100 ἐκρατήθησαν διὰ τὰς ἀναγκαίας ἐπισκευὰς του.

Ἀπὸ τοῦ 1879 καὶ ἐντεῦθεν παρετηρήθη μία πολὺπλευρος προσπάθεια διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τῶν σχολείων. Ἡ σχετικὴ πρωτοβουλία ἀνῆκεν εἰς τὸν δραστήριον, ὡς συμπεραίνεται, μητροπολίτην Προκόπιον (1877-1892). Οὕτω (κῶδιξ, σελ. 27) κατὰ τὴν 9ην Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου (1879) ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Μονῆς τῆς Καληπέτρας¹, ὅπως «τὸ εἰσόδημα τῶν λεχθέντων δύο τσιφλικίων [τῆς «Ράχοβας καὶ Κότζικας»], προαιρετικῆ συγκαταθέσει καὶ ἐγκρίσει τῆς ὑμῶν ταπεινότητος [δηλαδὴ τοῦ μητροπολίτου], χάριν φιλομουσίας καὶ ἐκπαιδευσεως τῆς νεότητος, θέλει καρποῦσθαι καὶ νέμεσθαι τὰ ἱερὰ φιλεκπαιδευτικὰ καταστήματα τῆς πόλεως Βερροίας». Ἀλλὰ ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων ἀνέλαβεν ἀντιστοιχῶς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσῃ τὸ χρεωστικὸν ὑπόλοιπον τῆς μονῆς (ἐξ 8.583:20 γροσίων, ἐξ ὧν 5.100 ὀφείλοντο πρὸς τὴν «Κυρίαν Μαργιωρίτζαν Στεφάνουλου» καὶ 3.483 πρὸς τὸν Ἀντώνιον «Γεμιτζιόγλου»).

Ἐπίσης εἰς τὰς σελίδας 29-33 τοῦ κώδικος δημοσιεύεται: «Ἀντίγραφον πολιτικῆ ἐγγράφου, εὑρισκομένου ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, δι' οὗ παραχωροῦνται πρὸς τὰ ἐνταῦθα ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα ἐξ ἐκάστης ἐνορίας τὰ κάτωθι σημειούμενα κτήματα». Τὸ ἐγγραφοῦν ἔχει ὡς ἑξῆς (μετὰ τὴν διόρθωσιν τῶν λαθῶν):

«Σεβασμιώτατε Δέσποτα καὶ Ἀξιότιμος Δημογεροντία!

Οἱ ὑποφαινόμενοι κάτοικοι τῆς πόλεως Βεβροίας, πρὸ πολλοῦ βλέποντες τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν σχολειακῶν πόρων καὶ κατανοοῦντες, ὅτι ἄνευ τῆς προαγωγῆς τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων εἶναι ἀδύνατος πᾶσα ἠθικὴ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις, ὠρίμως σκεφθέντες καὶ καλῶς μελετήσαντες, ἀπεφασίσαμεν, ἵνα ἐκάστη τῶν ἐνταῦθα ἐνοριῶν προικοδοτηθῇ τὰ σχολειακὰ κεφάλαια δι' ἑνὸς κτήματος καταλλήλου, ὅπερ ἐκάστη ἐνορία ἤθελεν ἐγκρίνην.

1. Διὰ τὴν μονὴν τῆς Καληπέτρας βλ. τὴν ἐργασίαν μου, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βεροίας, Βέροια 1961, σ. 55-56.

“Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐγένετο ἡ παροῦσα ἡμῶν ἀναφορά, ἐν ἣ ἰδιαίτερος ἐκάστη ἐνορία ὑπογράφει διὰ τῶν ἐνοριτῶν τῆς τὸ παραχωρούμενον κτῆμα, θέτουςα καὶ τὴν μουχαρικήν σφραγίδα, ἦν καὶ καθυποβάλλομεν τῇ Ὑμ. Σεβασμιότητι καὶ τῇ Ἀξιότιμῳ Δημογεροντίᾳ, ὅπως, διὰ τῆς ἐπισήμου αὐτῆς ἐπιβεβαιώσεως, δώσῃ τὸ ἀπαιτούμενον κύρος. Τῇ 20 Μαρτίου 1880 ἐν Βεῤῥοίῳ».

Ἀκολουθοῦν πρακτικὰ τῶν δωρεῶν (ἀναφερομένων ἐνταῦθα ἐντὸς παρενθέσεων) τῶν ἐνοριῶν, Ἁγίου Ἰωάννου (2 ἀχυρῶνες), Ἁγίου Παταπίου (2 οἰκίαι), Ἁγίας Τριάδος (1 ἐργαστήριον), Ἁγίων Ἀναργύρων (1 ἐργαστήριον), Χρυσοπολιτίσσης (2: «μπαχτσεβαντσίδικα εἰς τὰ ὅποια κάθονται ὁ λιμπάντσης καὶ ὁ Γεώργιος παρναβέλας»), τοῦ Ἁγίου Ταξιάρχου (1 οἰκία καὶ 1 ἀχυρῶν), Μητροπόλεως (1 οἰκία), Προφήτου Ἥλιου (1 οἰκία), Μακαριωτίσσης (1 οἰκία), Ἁγίου Δημητρίου (1 οἰκία), Κυριωτίσσης (:«ἕνα μαχαλά δλόκληρον τοῦ γέρο νάνου ὀνομαζόμενον καὶ γειτνιαζόμενον μὲ τοῦ στραβοχασάνι καὶ μὲ τοῦ κουκοτέγου βλάχου»), Παναγίας Δεξιᾶς (1 οἰκία), Ἁγίου Νικολάου (:«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἐνοριῖται — αὐτὸν τὸν τύπον ἔχουν καὶ τὰ λοιπὰ πρακτικὰ — παραχωροῦμεν εἰς τὰ σχολεῖα τὴν οἰκίαν τοῦ καρανάτσου μετὰ τῆς ἔσθην τῆς περιοχῆς σειρᾶς τεσσάρων οἰκιῶν καὶ τὸ μαστόρικον τοῦ στεφάνου τοῦ ἀκρίβου καὶ τοῦ στέφου»), τῆς Φανερωμένης (1 οἰκία) καὶ τῆς ἐνορίας Ἀκαταμαχίτου (1 οἰκία).

Ἄπσαι λοιπὸν αἱ ἐνορίαι - συνοικίαι (15 ἐν ὄλῳ) ἐδῶρσαν εἰς τὰ σχολεῖα ἀξιώλογα ἀκίνητα, πλὴν τῆς (16ης συνοικίας - ἐνορίας) τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἡ ὅποια ἀνεκαθεν ἤρχετο ἀρωγὸς διὰ τὴν κάλυψιν τῶν δαπανῶν καὶ τῶν ἐλλειμμάτων τούτων.

Δυστυχῶς τὸ δημοσιεούμενον εἰς τὸν κώδικα ἔγγραφον εἶναι ἀντίγραφον καὶ ἔτσι ἐλλείπουν αἱ ἐνδιαφέρουσαι 15 σφραγίδες τῶν ἐνοριῶν, τὰς ὁποίας ἄλλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναδημοσιεύσωμεν πανομοιότηπως, τὰ δὲ σωζόμενα ἀρχεῖα τῆς μητροπόλεως ἀρχίζουν ἀπὸ τοῦ 1892.

Οἱ λογαριασμοὶ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἦτοι ἀπὸ τῆς 1ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1879 μέχρι τῆς 1ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1880 (σελ. 34-35 τοῦ κώδικος) παρέχουν πολλὰ καὶ χρησίμους πληροφορίες, ἰδίως διὰ τὸ διδακτικὸν προσωπικόν. Οὕτως ἐδίδαξαν, ὁ Χ. Ἰωαννίδης (ἀντὶ 6.700 γροσίων), ὁ Ἀν. Τσιράκογλου» (2.500 γρ.), ὁ Κ. Καμπίτογλου (5.955 γρ.), ὁ Μ(ερκούριος) Δημητριάδης (3.000 γρ.), ὁ Κ. Καραλῆς (1.700 γρ.), ὁ Ἀν. Παπαδόπουλος (2.000 γρ.), ἡ Αἰκ., Νικόση (5.500 γρ.), ἡ Ἐλένη Τοῦσα (5.215 γρ.), ἡ Καλλιόπη Θωμᾶ (2.000 γρ.) καὶ ἡ Ἐλ. Καραλῆ (2.000 γρ.), ἦτοι ἐν ὄλῳ 10 διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν θὰ πρέπει νὰ ἦτο σημαντικὸς, διὰ τοῦτο ἀπησχολεῖτο πολυάριθμον διδακτικὸν προσωπικόν. Κατὰ συνέπειαν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἡ παρεχομένη

μόρφωσης ἦτο μόνον δι' ὀλίγους ἢ πλημμελῆς, ἐλλείψει διδασκάλων, λόγω τῶν ἰσχνῶν οἰκονομικῶν πόρων. Ἡ αὐξησις τῶν ἐσόδων τῶν σχολείων εἶχεν ἐπομένως ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Διετέθησαν ἐπίσης 300 γρόσια πρὸς ἀγορὰν βιβλίων διὰ τοὺς ἀπόρους μαθητάς. Τὰ ἔσοδα ἀνῆρχοντο εἰς 44.802: 10 γρόσια, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς 44.982:35 καὶ συνεπῶς ὑπῆρχεν ἔλλειμμα ἐξ 180:25 γροσίων.

Εἰς τὴν σελίδα τῶν ἐσόδων παρατηροῦμεν ὅτι ἀπὸ τὰ τσιφλίκια (Ράχοβας-Κότζκας) τῆς μονῆς Καληπέτρας προέκυψε τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν πόρων, ἦτοι 10.960 γρόσια, ἐνῶ ἡ δωρεὰ τοῦ Δημητρίου Ρακτιβάν ἀνήλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 8.940 γροσίων, ἦτοι ἦτο καὶ πάλιν 60 λίραι Τουρκίας, καθόσον ἡ τιμὴ τῆς τ.λ. ἦτο τότε (1879-1880) 150 γρόσια.

Ἐξ ἐνὸς πρακτικοῦ τῆς 20-6-1882 (σελ. 51 τοῦ κώδικος) πληροφοροῦμεθα ὅτι: «αἱ πληρωμαὶ τῆς ἐφορείας θὰ γίνωνται διὰ διπλοτύπων ἀποδείξεων, ὡς καὶ αἱ εἰσπράξεις, ὑπογεγραμμέναι παρ' ἐνὸς μέλους τῆς ἐφορείας».

Ἐξ ἀλλεπαλλήλων πρακτικῶν τοῦ κώδικος (σελ. 37 ἕως 59) μανθάνομεν ὅτι αἱ ἐκλογαὶ τῆς Ἐφορείας τῶν σχολῶν ἐγίνοντο κατὰ τοὺς μῆνας Μάϊον-Ἰούλιον ἐκάστου ἔτους, κατὰ κανόνα δὲ οἱ Ἐφοροὶ παρητοῦντο καὶ συνεπεῖα τούτου συνεκαλεῖτο Γενικὴ Συνέλευσις («ὄλων τῶν ἐνοριῶν») 25-100 Βεροϊέων («πολιτῶν»), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου, ἢ ὅποια ἐξήλεγχε τοὺς λογαριασμοὺς, ἤκουε τὸν ἀπολογισμὸν τούτων καὶ ἀνενέωνε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς πρὸς αὐτοὺς ἢ ἐξέλεγε νέους¹ (βλ. καὶ εἰκόνα 6).

Εἰς τὸν κώδικα ἡ καταχώρισις τῶν λογαριασμῶν τῶν σχολείων δὲν συνεχίζεται μετὰ τὸ 1879-1880, δημοσιεύονται ὁμως τὰ πρακτικὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς Ἐφορείας μέχρι τοῦ 1884. Εἰς τοὺς κώδικας τῶν ἀρχείων τῆς μητροπόλεως Βεροίας-Ναούσης καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου δὲν εὑρέθησαν μεταγενέστεροι λογαριασμοὶ τῶν σχολείων, παρὰ μόνον μετὰ τὸ 1892. Συνεπῶς ἀγνοοῦμεν τοὺς λογαριασμοὺς 12 ἐτῶν.

3. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1892-1912

Ἦδη θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν κατάστασιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Βεροίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν τῆς Τουρκοκρατίας. Εὐτυχῶς τὸ ἀρχεῖον ὑλικὸν καὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι πλούσιον.

1. Διὰ τὴν Ἐφορείαν τῶν σχολείων τῆς Βεροίας βλ. τὴν μελέτην μου, Τρεῖς κανονισμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βεροίας κατὰ τὰ τέλη τῆς Τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 97-141, ἰδίως σ. 105-106, 109-110, 111, 118-119, 121 καὶ 134-136. Πρβλ. καὶ τὸ ἐξ 21 σελίδων καὶ 65 ἄρθρων ἔντυπον: «Κανονισμὸς τῶν ἐν Βεροίᾳ ἐκπαιδευτηρίων, 1902» [Θεσσαλονίκη;], τοῦ ὁποίου ἔχω εἰς τὸ ἀρχεῖον μου ἓνα σπάνιον ἀντίτυπον.

Τὰς πληροφορίας διὰ τὰ σχολεῖα τῆς Βεροίας κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀρῦόμεθα ἐκ διαφόρων κωδίκων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βεροίας, οἱ ὅποιοι (κώδικες 16ος, 17ος, 19ος, 20ός, 23ος καὶ 26ος) εὑρίσκονται εἰς τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 21ου κώδικος (ἐξ 142 φύλλων, ἀρχομένου τὸν Ἰούλιον τοῦ 1892 καὶ λήγοντος τὴν 10-12-1911), ὃ ὅποῖος περιέχει τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐφορείας¹.

Κατ' ἀρχὴν παρατηροῦμεν (κώδιξ 21ος, σελ. 2α-2β), ὅτι τὰ ἔσοδα τῶν σχολείων εἶχον ἀυξηθῆ σημαντικῶς. Ὁ προϋπολογισμὸς ἀπάντων τῶν σχολείων τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔτους 1892-1893 ἦτο ὁ ἑξῆς:

ΔΟΥΝΑΙ [= ΕΣΟΔΑ]		ΛΑΒΕΙΝ [= ΕΞΟΔΑ]	
Ἐκ χορηγίης Δ. Ρακτιβάν	Γρ. 6.480	Εἰς μισθοδοσίαν διδασκάλων	Γρ. 59.616
» » Ἰερᾶς Μητροπόλεως	» 3.240	» » δύο ἐπιστατῶν	» 2.700
» » Μονῆς Προδρόμου	» 300	» ἐπισκευὰς κτηρίων τῶν	
» » Δίσκων Ἐκκλησιῶν	» 3.000	σχολείων	» 2.160
» » Προικοδοτημάτων	» 1.080	» καύσιμον ὕλην κ.λ.	» 2.160
» » πωλήσεως κηροῦ	» 1.296		» 66.636
» » εἰσιτηρίων	» 2.000	Περίσσευμα, δαπανηθησόμενον	
» » ἐλέγχων	» 300	εἰς μὴ προβλεπόμενα ἔξοδα	» 1.832
» » Ἐνδεικτικῶν	» 1.000		<u>68.468</u>
» » χορηγημάτων Ἐπιτρ. ἐπὶ τῶν Μονῶν	» 16.200		
» » Κεν. Ἐκ. Ἐπιτροπῆς	» 33.572		
	<u>68.468</u>		

Βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους (1892 κ.έ.) ἡλλαξαν ὀπωσδήποτε αἱ πηγαὶ τῶν ἐσόδων. Τὸ κύριον ἔσοδον τῶν σχολείων προήρχετο ἐκ τῆς συνεισφορᾶς τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία προέκυψε μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν². Αὕτη διεχειρίζετο τὴν περιουσίαν τῆς Κοινότητος. Σημειώομεν ὅτι εἰς τὸν προϋπολογισμὸν (οὐχὶ πλέον «ἀπολογισμὸν», «λογαριασμὸν») δὲν ἀναγράφονται τόκοι ἐκ τῶν κεφαλαίων τῶν σχολείων, ἐπίσης ὅτι ὑπάρχουν ποσὰ ἐξ «εἰσιτηρίων» (= ἐκπαιδευτικῶν τελῶν), ἐξ ἐλέγχων καὶ ἐνδεικτικῶν, ἐνῶ εἰς τὴν στήλην τῶν ἐξόδων παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ διδακτικοῦ καὶ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ ἀπερρόφα ἅπαντα σχεδὸν τὸν προϋπολογισμὸν.

Ἐκ τοῦ 21ου κώδικος (σελ. 3β) πληροφοροῦμεθα ὅτι ὑπῆρχον «ἡ Ἀστικὴ Σχολή» καὶ τὸ «Ἡμιγυμνάσιον» (διὰ τοὺς ἄρρενας μαθητὰς) καὶ τὸ Παρθεναγωγεῖον (διὰ τὰς θήλειαι), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξ τάξεως. Κατὰ τὴν συνε-

1. Περὶ τῶν κωδίκων τούτων βλ. τὸ βιβλίον μου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1ος, σ. 39-41. Τελευταίως (1968) ἐγένετο νέα ἀρίθμωσις τούτων.

2. Περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βεροίας βλ. τὴν ἀνωτέρω μελέτην μου, Τρεῖς κανονισμοί..., σ. 98-99.

δρίαν τῆς 30-7-1892 ἐγένετο πρότασις, ὅπως ἐνωθοῦν ἡ Ἀστική σχολὴ καὶ τὸ Ἡμιγυμνάσιον εἰς ἓν δτάξιον σχολεῖον μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀστική» καὶ τοῦ ὁποίου ἡ τελευταία τάξις ν' ἀντιστοιχῆ εἰς τὴν Δην τάξιν τοῦ Γυμνασίου τῆς Θεσσαλονίκης. Ὑπῆρχεν ἀκόμη καὶ τὸ Νηπιαγωγεῖον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπροτάθη νὰ ἔχῃ 2 ἢ 3 τάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τελευταία νὰ εἶναι (καὶ νὰ λέγεται) Προκαταρκτικὴ διὰ τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1892-1893 ἐδίδαξε (σελ. 4α-5β τοῦ κώδικος) ὁ Δ. Βασιλείου (ἀντὶ 70 τουρκ. λιρῶν ἐτησίως) ὡς Διευθυντῆς τῆς «Σχολῆς ἀρρένων». Ὡς ὑποδιευθυντῆς ἐτοποθετήθη ὁ Βεροιεὺς Ἐμμανουὴλ Ζάχος, ὁ ὁποῖος ὁμως ἀπεποιήθη τὴν θέσιν ταύτην (αὐτὸ συνέβη πολλὰκις καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη) καὶ ἐδίδαξεν ὡς ἀπλοῦς διδάσκαλος (38 λ.Τ.), διωρίσθη δὲ ὡς ὑποδιευθυντῆς ὁ Ἐμμ. Ψάλτης (45 λ.Τ.). Ἐδίδαξαν ἐπίσης ὁ (ἐκ Ναοῦσης) Γεώργιος Θεολόγης (40 λ.Τ.), ὁ Εὐάγγελος Παπαδόπουλος (35 λ.Τ.), ὁ Γεώργιος Βλαχογιάννης (26 λ.Τ.), ὁ Ἰωάννης Μηλιόπουλος (ὁ ὕστερον γνωστὸς ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος, 26 λ.Τ.), ἡ Εὐφ. Δ. Φουντούκα (28 λ.Τ.), ἡ Αἰκατερίνη Χαλκιοπούλου (40 λ.Τ.), ὡς Διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου, ἡ Ἐλένη Χαλκιοπούλου καὶ ἡ Εὐθαλία Μαρικοπούλου. Διδάσκαλος τῆς τουρκικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσης διωρίσθη ὁ Γεώργιος Καραμανώλης (προερχόμενος ἐκ Κοζάνης καὶ καταγόμενος ἐκ Στρωμνίτισης, ἀντὶ 52 ¹/₂ λ.Τ.), διδάσκαλος τῶν μουσικῶν ἦτο ὁ Μερκούριος Δημητριάδης (28 λ.Τ.), ἐνῶ ἡ Αἰκατ. Ἐμμανουὴλ διωρίσθη παιδονόμος τοῦ Παρθεναγωγείου.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 1-10-1892 ἐζητήθη ἡ ἄμεσος ἐπισκευὴ τοῦ Παρθεναγωγείου («Μελετείου») καὶ ἐχορηγήθη ὑποτροφία εἰς τὴν Αἰκ. Σ. Μανάφη, διὰ νὰ σπουδάσῃ «κοπτικὴν καὶ ραπτικὴν» εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ διδάξῃ ὕστερον εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον δωρεὰν μέχρις ὅτου καλύψῃ τὸ ποσὸν (ἐκ 12 τ. λιρῶν) τῆς ὑποτροφίας, ἀλλὰ ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐφηρμόσθη μόνον κατὰ τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰ οἰκονομικὰ τῶν σχολείων δὲν ἐξειλίχθησαν κατὰ τὰς προβλέψεις καὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἐξωφλήθησαν καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τῶν ἀρμόδιων διὰ τὴν μισθοδοσίαν Ἐφόρων, διὰ τοῦτο καὶ ἠδῆξήθη τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐλέγχων (ἀπὸ 5 γρόσια - 60 παράδες, ἀναλόγως τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοίτων οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριά, ἐνῶ συγχρόνως ἀπεφασίσθη καὶ ἡ ἐκδοσις 200 λαχειοφόρων γραμματίων, ἀξίας 2.000 γροσίων ἐν συνόλῳ, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 30 θὰ ἐκέρδιζον διάφορα εἶδη χειροτεχνίας («ἐργοχειρῶν») τῶν μαθητριῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ἀφοῦ ἐλήφθη ἡ σχετικὴ ἄδεια παρὰ τοῦ βαλῆ Θεσσαλονίκης.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος (1893-1894, σελ. 12β κ.ε. τοῦ κώδικος) ἐδίδαξαν οἱ Δήμος Βασιλείου, Γ. Θεολόγης, Ἐμμ. Ψάλτης, Ἐμμ. Ζάχος, Γ. Βλαχογιάννης, Ἰ. Μηλιόπουλος, Ἐμμ. Νικολαΐδης, Μερκ. Δημητριάδης, Κ. Χαλκιοπούλου, Εὐφ. Φουντούκα, Ἐλισάβετ Κωτούλα, Κ. Ἐμμα-

νουήλ, Πληκιάδης (διά τὰ γαλλικά και τήν τουρκικήν), Ἐλίζα Χρυσοχοῦ-
δου και ὁ Β. Γεωργίου.

Εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους τούτου (κῶδιξ 21ος, σελ. 14α-14β,
κῶδιξ 17ος, σελ. 33) δὲν παρατηροῦμεν καμίαν οὐσιώδη μεταβολήν ἐν σχέ-
σει μὲ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ προηγούμενου ἔτους.

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1893 ἀπέθανεν ὁ μέγας εὐεργέτης τῶν σχο-
λείων Βεροιεὺς Δημήτριος Ρακτιβάν, ὁ ὁποῖος ἄφησεν εἰς ταῦτα κληρο-
δότημα ἐξ 100 ὄθωμ. λιρῶν (ἐκάστη ὀθωμανική, τουρκική λίρα ἐτιμᾶτο
τότε 108 γρόσια), ὡς ἀνεκοίνωσε τοῦτο ἡ χήρα τοῦ μεταστάντος Μαρία Δ.
Ρακτιβάν. Τὸ ποσὸν τῶν 100 τ. λιρῶν προήρχετο ἐκ τῶν εἰσοδημάτων ἐκ
τοῦ χανίου τοῦ ἀποβίωσαντος, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τήν θέσιν «Βακτσέ Κα-
ποῦ» τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹.

Ἄξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις τῶν ἀρρένων ἐχωρίζετο εἰς
δύο στάδια (πλὴν τοῦ Νηπιαγωγείου), ἤτοι εἰς τήν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν,
ἡ ὁποία παρείχετο εἰς τήν ἐξατάξιον «Ἀστικήν Σχολήν», και εἰς τήν μέσην,
τήν ὁποίαν παρηκολούθουν εἰς τὸ «ἀνώτερον τμημα» ἢ (ἄλλως καλούμενον)
εἰς «τὸ Ἡμιγυμνάσιον» (τὸ ὁποῖον ἦτο τετρατάξιον). Εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον
ἐδιδάσκοντο τρεῖς ξένοι γλῶσσαι, ἤτοι ἡ λατινική, ἡ γαλλική και ἡ τουρ-
κική. Κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἐφορείας τῶν σχολείων εἰσήχθη ὡς μάθημα
εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον και «ἡ ραπτική και ἡ κοπτική».

Αἱ ἐξετάσεις τῶν σχολείων διενεργοῦντο κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον ἐνώ-
πιον Ἐπιτροπῆς. Διωρίζοντο ἐπίσης πολῖται οἱ ὁποῖοι παρηκολούθουν μίαν
φορὰν καθ' ἕκαστον μῆνα τήν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων και ἐξέφραζον
τήν γνώμην των διὰ τήν κατάστασιν τῶν σχολείων.

Πρὸς νόμιμον λειτουργίαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἀπῆρτετο ἄδεια τῶν
τουρκικῶν ἀρχῶν ἐτησίας διαρκείας. Αἱ τοπικαὶ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐζήτησαν
(κῶδιξ 16, σελ. 123) και τήν προηγούμενην ὑποβολήν τῶν προγραμμάτων
και τῶν βιβλίων πρὸς ἔλεγχον, καίτοι ἡ τουρκική κυβέρνησις (ἐγκύκλιος
τῆς 23ης Τζεμαζιούλ Ἀχιρῆ 1308) ἀπεφάνθη ὅτι ἀρμόδιος πρὸς τοῦτο ἦτο
μόνον ὁ μητροπολίτης. Αἱ ὄθωμ. ἀρχαὶ τῆς Βεροίας ἀπήτησαν, ὅπως ἡ
τουρκική γλῶσσα διδάσκεται εἰς ἅπαντα τὰ σχολεῖα, ἂν και ἡ «Ἐπιτροπὴ
Πύλη» εἶχε δεχθῆ, ὅπως τοῦτο γίνεται μόνον εἰς τὰ Ἡμιγυμνάσια.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1894 τὰ σωματεῖα τῆς κοινότητος και ἰδίως
τήν Ἐφορείαν ἀπησχόλη ἡ ἀνέγερσις νέου σχολικοῦ κτηρίου, διότι τὸ
οἶκμα τοῦ Ἡμιγυμνασίου ἦτο ἐτοιμόρροπον (κῶδιξ 17ος, σελ. 63-64), ἀπε-
φασίσθη δὲ ἡ προσωρινὴ λειτουργία τούτου εἰς τήν οἰκίαν τῆς εὐεργέτιδος
«Στεφανολέσας». Τοῦτο δὲν πρέπει νὰ προκαλῆ ἐντύπωσιν, διότι διὰ τήν

1. Διὰ τὸν Δημήτριον Ρακτιβάν βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Δημήτριος Ρα-
κτιβάν, «Μακεδονικὴ Ζωή», τεῦχος 20 (Ἰανουάριος 1968), σ. 22-23.

στέγασιν τῶν σχολείων (τῆς Βεροίας) ἐχρησιμοποιήθησαν πολλάκις ἀπλᾶ οἰκία, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζοντο ἀκόμη μερικά μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν¹.

Δὲν καταχωρίζονται εἰς τοὺς κώδικας στοιχεῖα διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1894-1895. Κατὰ τὸ ἔτος 1895-1896 (κῶδιξ 21ος, σελ. 15α κ.έ., κῶδιξ 17ος, σελ. 65 κ.έ.) ἐλειτοῦργησε καὶ Νηπιαγωγεῖον μὲ τρεῖς τάξεις, ἐδίδαξαν δέ, ὁ Δ. Βοσιλείου (διευθυντῆς τοῦ Ἡμιγυμνασίου), ὁ Ἐμμ. Ψάλτης, ὁ Γ. Βλαχογιάννης, ὁ Ἐμμ. Ζάχος, ὁ Ἰ. Μηλιόπουλος, ὁ Μ. Δημητριάδης, ὁ Γ. Θεολόγης, ὁ Στέφ. Κούτσαρης, ὁ Χαρ. Παπανικολάου (μουσικοδιδάσκαλος), ὁ Ν. Γ. Ἀρμενούλης (ἐκ Κοζάνης, καθηγητῆς τῆς γαλλικῆς καὶ τουρκικῆς) καὶ αἱ Μαράκη, σὺζ. Κωννου (Διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου), Εὐφ. Φουντούκα, Αἰκ. Χαλκιοπούλου (Διευθύντρια τοῦ Νηπιαγωγείου), Ἐλισάβητ Κουτούλα (ἢ Κωτούλα), Εὐθ. Ζάννου, Αἰκ. Ἐμμανουήλ καὶ ἡ Κ. Μανάφη (διδασκάλισσα τῆς κοπτικῆς καὶ ραπτικῆς, ἀντὶ 8 λιρῶν Τουρκίας ἐτησίως, μέχρις ἐξοφλήσεως τῆς γνωστῆς ὑποτροφίας τῆς τῶν 12 λιρῶν).

Τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος 1896-1897 ἦτο χρόνος καινοτομιῶν καὶ προόδου, διότι προσετέθη Δ' τάξις εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον. Ἡ πρωτοβουλία αὕτη ὤφειλετο εἰς τοὺς Ἄντ. Ἰ. Γεμιτζιόγλου καὶ Στέργ. Μάρκου, ἱατρὸν, οἱ ὅποιοι κατέβαλον ἐξ ἰδίων τὰ σχετικὰ ἔξοδα, ἦτο τὸ ποσὸν τῶν 50 τουρκ. λιρῶν διὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τῆς τάξεως ταύτης. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνεισέφερε τὸ πρῶτον ἡ μητρόπολις Θεσσαλονίκης ποσὸν 30 τουρκικῶν λιρῶν διὰ τὰ σχολεῖα τῆς Βεροίας. Τὸ ποσὸν τοῦτο (ὡς καὶ τὰ λοιπά, τὰ ὅποια ἐχορηγοῦντο ὑπὸ ταύτης διὰ τὰ σχολεῖα τῶν χωρίων) προήρχετο ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ εἰδικοῦ κονδυλίου τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη Γενικοῦ Προξενίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐδίδαξαν εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον ὁ Δῆμος Βασιλείου, ὁ Γεώργιος Θεολόγης, ὁ Στέφανος Κούτσαρης, ὁ Ν. Γ. Ἀρμενούλης, ὁ Χ. Παπανικολάου ὡς καὶ οἱ (εἰς τὴν Ἀστικὴν Σχολὴν) Ἐμμ. Ψάλτης (Διευθυντῆς), Ἐμμ. Ζάχος, Ἰωάν. Μηλιόπουλος, Γεώργ. Βλαχογιάννης, Μερκ. Δημητριάδης καὶ ὁ Ἐμμ. Νικολαΐδης. Εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον αἱ Μερσίνη Εὐθ. Ζάννου, Ἐλένη Λουκᾶ καὶ Καλλιόπη Μερκ. Δημητριάδου, εἰς δὲ τὸ Νηπιαγωγεῖον ἡ Εὐφ. Παπαθεοκλήτου καὶ ἡ Ἐλισάβητ Κωτούλα. Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐδίδαξεν ἡ Κατ. Μανάφη εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον. Τελικῶς ἡ Κ. Μερσίνη δὲν διετέλεσε διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου, ἀλλὰ ἡ ἐκ Κοζάνης Αἰκατερίνη Κυρατσού, ἐνῶ διωρίσθη ὁ Γεώργ. Μιχαηλίδης (ἐκ Σιατίστης) ὡς μαθηματικὸς κ.λ. εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον καὶ παρητήθη ὁ Χ. Παπανικολάου.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐφορείας τῆς 29-8-1896 μεταξύ τῶν ἄλλων (κῶδιξ 21ος, σελ. 34β) :«...Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τῆς Ἐλισάβητ, μαθητρίας

1. Βλ. καὶ Ἀναστασίου Ἐμμ. Χριστοδοῦλου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, σ. 90.

τῆς ΣΤ' περυσινῆς τάξεως, δι' ἧς αὕτη ἐξαιτεῖται, ἵνα τῇ ἐπιτραπῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐν τῇ Ζη τάξει τοῦ ἡμιγυμνασίου τὰ μαθήματά της, συνδιδασσομένη μετὰ τῶν ἀρρένων. Ἐπειδὴ δὲ ἄτοπος φαίνεται ἡ τοιαύτη συνδιδασκαλία εἰς τὰ μέρη μας, εἰς τοὺς παρόντας χρόνους, ἀπεφασίσθη νὰ μὴ γείνη δεκτὴ εἰς τὸ ἡμιγυμνάσιον ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος μαθήτρια». Παρατηροῦμεν λοιπόν ὅτι δὲν ἐπετρέπετο ἡ συμφοίτησις μαθητῶν καὶ μαθητριῶν (εἰ μὴ μόνον εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον), ὅτι τὸ Παρθηναγωγεῖον (ισοδυναμοῦν μὲ τὰ σημερινὰ Δημοτικά σχολεῖα) εἶχεν ἐξ τάξεις, τὸ δὲ ἡμιγυμνάσιον τρεῖς ἢ τέσσαρας (1896-97).

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1897-1898 ἐδίδαξαν οἱ αὐτοί, πλὴν τῶν Ἐλισ. Κωτούλα καὶ Αἰκ. Μανουήλ, αἱ ὁποῖαι ἀπελύθησαν λόγῳ οἰκονομίων, καὶ τῶν Γ. Θεολόγῃ καὶ Ν. Ἀρμενούλῃ, συνεπεία τῆς καταργήσεως τῆς Δ' τάξεως τοῦ Ἡμιγυμνασίου ἐλλείψει οἰκονομικῶν πόρων. Τέλος διωρίσθησαν ὁ Ἐμμ. Κάκος, ὡς καθηγητῆς τῆς τουρκικῆς καὶ γαλλικῆς καὶ ὁ ἐκ Βελβενδοῦ Ν. Παπαεωγγέλου, ὡς Διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς, κατόπιν ἀρνήσεως τοῦ Ἐμμ. Ζάχου (διὰ πολλοστὴν φορὰν) ν' ἀναλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην, προτιμήσαντος νὰ μείνῃ πάλιν ἀπλὸς διδάσκαλος¹. Τὸ ἔτος αὐτὸ ἦτο πολὺ κρίσιμον, διότι, λόγῳ τοῦ ἀτυχοῦς ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897, ἡ Ἐφορεῖα τῶν Σχολείων δὲν κατόρθωσε νὰ εἰσπράξῃ τὰ ἔσοδα τῶν σχολείων (:«λόγῳ ἀντιξοοτήτων τῶν περιστάσεων καὶ συνεχοῦς μειώσεως τῶν μονίμων προσόδων»). Οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι παρητήθησαν μέρους τοῦ μισθοῦ των πρὸς κάλυψιν τοῦ ἐλλείμματος, καίτοι ἡ ἀμοιβὴ των ἦτο πολὺ μικρὰ (13-66 λίρ. Τουρκίας ἑτησίως). Οἱ Ἕλληνες ὑπεβλήθησαν εἰς ἐκτάκτους φορολογικὰς ὑποχρεώσεις, τὴν δὲ 11-5-1897 συνεστήθη: «Ἐπιτροπὴ, διὰ συλλογὴν ἐράνων διὰ τὸν Αὐτοκρατορικὸν (=τουρκικὸν) στρατόν». Ἡ κατάστασις τῶν σχολικῶν κτηρίων ἦτο ἀθλία.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος (1898-1899) συνεστήθη καὶ πάλιν ἡ Δ' τάξις τοῦ Ἡμιγυμνασίου, ἀφοῦ ἀνέλαβον οἱ ἐνδιαφερόμενοι τὴν καταβολὴν τῶν ἐξόδων λειτουργίας της ἐξ 67,5 λιρῶν Τουρκίας. Ἐδίδαξαν οἱ αὐτοὶ ὡς καὶ ὁ Ἄντ. Τούσας, ὡς Διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς, ἡ Ἐλισ. Σταύρου, ὡς Διευθύντρια τοῦ Παρθηναγωγείου, ὡς καὶ ὁ Ἄ. Τσικερδάνος καὶ ἡ Ἐλισ. Κωτούλα.

Κατὰ τὸ μεθεπόμενον ἐκπαιδευτικὸν ἔτος 1900-1901 ἐδίδαξε καὶ ὁ Φυλακτὸς (ἀγνώστου ὀνόματος), ὡς Διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς, ὁ δὲ Ἄντ. Τούσας ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἡμιγυμνασίου. Ἐπίσης διωρίσθησαν, ὁ Ἄριστ. Ζωγράφος καὶ ὁ Κυριάκος Πανάρετος, ἐνὸς ἀπελύθη ἡ Μ. Ζεγκίνη.

1. Διὰ τὸν Ἐμμανουήλ Ζάχον βλ. εἰς τὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1953, σ. 302-304.

Μεγάλῃ ἀνωμαλίᾳ προέκυψε κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἐφορείας τῶν σχολείων τῆς 3-8-1901 (κῶδιξ 21ος, σελ. 55β κ.έ. καὶ 20ός, σελ. 105). Αἰτία ἦτο ἡ ἀπόλυσις ἢ μὴ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἡμιγυμνασίου, διδάκτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἄντ. Τούσα ἢ Τούσια. Εἰς τὴν συνεδρίαν παρίσταντο οἱ Ἐφοροὶ Στ. Μαλούτας, Κ. Καρατζιόγλου καὶ Α. Κατσιαμάκας καὶ ὁ μητροπολίτης Κωνσταντίας (Ἰσαακίδης). Οἱ δύο Ἐφοροὶ ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς ἀπολύσεως, ὁ δὲ τρίτος ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Ἄντ. Τούσα. Ἐπενέβη ὁ πρόεδρος (δηλαδὴ ὁ μητροπολίτης) ψηφίσας ὑπὲρ τούτου, ἀλλὰ οἱ τρεῖς Ἐφοροὶ διεφώνησαν πρὸς τὸν μητροπολίτην, διότι ὑπεστήριξαν ὅτι μόνον ἐν ἰσοψηφίᾳ εἶχε δικαίωμα ψήφου ὁ πρόεδρος-ἀρχιερεὺς, ὁπότε ἀπεχώρησε, χολωθείς, ὁ μητροπολίτης Κωνσταντίας καὶ διελύθη ἡ συνεδρίασις. Κάτωθεν τοῦ πρακτικοῦ τῆς συνεδριάσεως τῆς Ἐφορείας (τὸ ὅποιον δὲν ὑπέγραψεν) ὁ Κωνσταντίας ἐσημείωσε, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὅτι ἡ ἀπόφασις τῶν Ἐφόρων ἦτο ἄκυρος, ἐπειδὴ ὁ ἐκάστοτε ἀρχιερεὺς εἶχε — κατὰ τὴν γνώμην του — πάντοτε δικαίωμα ψήφου, διότι τοῦτο γίνετο ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὴν 322/31-1-1891 Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Ἐγκύκλιον περὶ τῶν προνομίων τοῦ Πατριαρχείου, ὁ μητροπολίτης ἦτο ὁ μόνος ὑπεύθυνος ἔναντι τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἶχεν — ὡς ἰσχυρίζετο οὗτος — διπλὴν ψήφον. Ὁ Κωνσταντίας συνεκάλεσε τὴν Ἀντιπροσωπείαν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἀπεφάνθη (διὰ ψήφων 11 κατὰ 5) ὅτι ὁ ἐκάστοτε ἀρχιερεὺς ἔχει πάντοτε δικαίωμα ψήφου. Οἱ Ἐφοροὶ συνήλθον καὶ πάλιν κατὰ τὴν 5-8-1901 καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐμμεῖνουν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν καὶ ν' ἀπολυθῇ ὁ Ἄντ. Τούσας, ὁ δὲ Κωνσταντίας μετέβη εἰς τὴν Νάουσαν ἀπ' ὅπου δι' ἐπιστολῆς του (17-8-1901) διέταξε, νὰ ἐπαναπροσληφθῇ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἡμιγυμνασίου, διότι δὲν ὑπῆρχον, πράγματι, διδάκτορες τῆς Φιλολογίας ἢ ἀπῆτουν μεγάλους μισθοὺς. Οὗτω ἐτακτοποιήθη προσωρινῶς τὸ ἀναφυνὲν ζήτημα, πλὴν ὅμως παρητήθη ὁ Ἐφοροσ Στ. Μαλούτας, ἐξ αἰτίας τῆς καταλύσεως, ὡς ἔλεγε, τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἐφορείας.

Μετ' ὀλίγον, τὴν 30-9-1901 (κῶδιξ 20ός, σελ. 110) ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἀντιπροσωπείαν ἀναφορὰ ἐκ μέρους 80 πολιτῶν καὶ 12 ἀντιπροσώπων, διὰ τῆς ὁποίας διεμαρτύροντο οὗτοι διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς 3-8-1901 καὶ ἐδήλουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ δίδεται διπλὴ ψήφος εἰς τὸν ἀρχιερέα, ἐὰν δὲ δὲν ἐπανωρθοῦτο ἡ ἀπόφασις, ἔπαυον οὗτοι ν' ἀναγωνίζουσι «τὴν ἀντιπροσωπείαν ὡς ἐπίσημον τῆς πόλεως σωματεῖον». Κατόπιν τούτου ἀπεφασίσθη παμψηφεὶ νὰ σταλῇ ὁ κανονισμὸς μετὰ σχετικῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον πρὸς ἐρμηνείαν. Οἱ Ἐφοροὶ ὅμως παρητήθησαν.

Ἄν κρίνωμεν ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως εἶχον δίκαιον οἱ Ἐφοροὶ, διότι κατὰ τὸν ἰσχύοντα τότε Κανονισμὸν τοῦ 1892 (ἄρθρον 32, παράγρ. 2): «Πᾶσα ἀπόφασις αὐτῆς (= τῆς Ἐφορείας) γίνεται ἐν συνεδρίᾳ διὰ ψηφοφορίας, θεωρεῖται δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ, ὅταν παρῶσι δύο τοῦλάχιστον μέλη. Ἐν περιπτώ-

σει ισοψηφίας υπερισχύει ή γνώμη υπέρ ης ήθελε ταχθῆ ὁ πρόεδρος¹. Ὅπως δὴποτε ὁμως ἠδύνατο νά ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο κατηγορήθη σιωπηρῶς, διὰ ἔθιμου, κατὰ τὸ ὅποῖον (ἐὰν ὁμως ὑπῆρχε πράγματι τοιοῦτο καὶ ἐὰν ἦτο δυνατόν νά δημιουργηθῆ τοῦτο ἐντὸς τόσον μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος) ὁ πρόεδρος ἐψήφισε κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἐφορείας.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1901-1902) ἐδίδαξε, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἡ Καλλιόπη Θεοχαροπούλου, ἐνῶ ὡς Διευθύντρια τοῦ Παρθεναγωγείου προεκρίθη, μεταξὺ τῶν: Ματθίλδης Λάικμερ, Αἰκ. Χαλκιοπούλου καὶ Καλλιόπης Δημητριάδου, ἡ πρώτη, διωρίσθη δὲ καὶ ὁ Ἄντ. Κ. Περδίκας.

Διὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1902-1903 καὶ 1903-1904 δὲν ἔχομεν πληροφορίας, διότι εἰς τοὺς κώδικας δὲν καταχωρίζονται σχετικὰ πρακτικὰ κ.λ. ἢ μὴ μόνον οἱ προϋπολογισμοί.

Κατὰ τὸ ἔτος 1904-1905 Διευθυντῆς τοῦ Ἡμιγυμνασίου ἦτο ὁ Χαρ. Ἰωαννίδης καὶ τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς ὁ Θ. Μπαρτζάνας, συναντῶμεν δὲ τὸ πρῶτον καὶ τοὺς Κων. Κανάκη, Ἀναστ. Χριστοδούλου, Δ. Δεσποτίδην καὶ τὰς Καλ. Καζαμπάκα καὶ Ἀφροδίτην Τριανταφύλλου (Διευθύντριαν τοῦ Παρθεναγωγείου).

Τὸ αὐτὸ διδακτικὸν προσωπικὸν ἦτο καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος (1905-1906), ἐδίδαξαν ὁμως καὶ ὁ Κ. Δημάδης.

Κατὰ τὸ 1906-1907 ἐδίδαξαν οἱ αὐτοί, πλὴν τῆς Αἰκ. Ἐμμανουήλ, ἡ ὁποία ἀπελύθη, ἐνῶ προσελήφθησαν οἱ Δημ. Θ. Τζιαβέλλας καὶ Κων. Καραλῆς.

Κατὰ τὰ ἔτη 1906-1907 ἐκτίσθη τὸ σχολικὸν κτήριο, ὅπου σήμερον στεγάζονται τὸ Δημόσιον Γυμνάσιον Θηλέων καὶ Δημοτικὰ Σχολεῖα.

Κατὰ τὰ ἔτη 1908-1909 ἐγένοντο συμπληρώσεις εἰς τὸ κτήριο τοῦτο ἀξίας 180 τουρκικῶν λιρῶν, ἐνῶ ἡ προηγουμένη δαπάνη (κατὰ τὰ ἔτη 1906-1907) ἀνῆλθεν εἰς ποσὸν μεγαλύτερον τῶν 1.000 τουρκικῶν λιρῶν, μέγα μέρος τῶν ὁποίων κατέβαλεν ἡ ἀδελφότης τῶν Βεροϊέων «Μέλισσα». Ἡ κατασκευὴ τοῦ κτηρίου τοῦτου συνετελέσθη, ὅταν μητροπολίτης Βεροίας ἦτο ὁ Ἀπόστολος Χριστοδούλου. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐγένετο προσπάθεια καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν νέου σχολικοῦ κτηρίου διὰ τὸ Παρθεναγωγεῖον, ἀλλὰ τελικῶς οὐδὲν ἐπετεύχθη.

Τέλος, ὡς σημειωθῆ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν καὶ μαθη-

1. Βλ. καὶ τὰς μελέτας μου, εἰς «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1964, σ. 333-335 καὶ Τρεῖς κανονισμοί..., ἔ.ἀ., σ. 109-110.

τριῶν, τῆς μὲν πόλεως τῆς Βεροίας ἐκυμαίνετο μεταξύ τῶν 600-700, τῆς δὲ ἐπαρχίας τῆς μεταξύ τῶν 2.100-2.500¹.

Πλὴν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων ἐλειτούργουν (εἰς τὴν Βέροιαν) καὶ τουρκικὰ σχολεῖα, ἤτοι ἕξ κατώτερα τριτάξια ἀρρένων (ἕξ ὧν δύο κυβερνητικὰ καὶ 4 ἐνοριακὰ, προκαταρκτικὰ) καὶ ἓν ἀνώτερον (τριτάξιον), ὡς καὶ δύο Παρθεναγωγεῖα. Ἐπίσης ἓν ἐβραϊκὸν δημοτικὸν καὶ ἓν ἠ δύο ρουμανικὰ (τῶν Βλαχο-Ρουμανιζόντων).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

1. Σχετικὸν ἔγγραφο (περὶ τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας Βεροίας) ἐδημοσίευσεν ἤδη εἰς τὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» (Σφενδόνη), 1963, σ. 139-142, μὲ τὸν τίτλον, Τὰ σχολεῖα τῆς Βεροίας-Ναούσης κατά τὸ 1898.

RÉSUMÉ

Georges Ch. Chionidis, Les écoles de Véria entre 1849-1912 d'après des documents inédits.

L'auteur utilise des documents inédits de la communauté de Véria, afin qu'il puisse donner des renseignements exacts sur l'éducation à cette ville, pendant les dernières soixante années de la domination turque, s.a.d entre les années 1849-1912.

Concrètement, l'auteur fournit des éléments nouveaux sur la période 1849-1884, d'après un document inédit des écoles de Véria où sont relatés les réparations, les reconstructions, les listes des donateurs et des souscripteurs et aussi les comptes des recettes et des dépenses d'où nous apprenons, aujourd'hui, les noms et les rémunérations des instituteurs.

L'auteur examine aussi la période entre 1892-1912 en se basant aux documents inédits de l'évêché de Véria.